

# LIBERTAS

Nr. 23

September 1997

## *Ny redaktion*

### **Vaclav Klaus' liberalisme**

*Uffe Ellemann-Jensen*

### **Den suveræne dansker**

*Henning Fonsmark*

### **Inflation**

*Ludwig von Mises*

### **Socialstatens nøglepersoner**

*Steen Steensen*

---

## **Boganmeldelser**

*Robert W. Poole, Jr. & Virginia I. Postrel: Free Minds & Free Markets: Twenty-five years of Reason.*

*William C. Mitchell & Randy T. Simmons: Beyond Politics: Markets, Welfare and the Failure of Bureaucracy.*

*Robert C. Ellickson: Order without Law.*

---

## **Falske tungetalere**

*Ole Birk Olesen*

**Libertas Selskabet**

Selskabet Libertas er en uafhængig og ikke-partipolitisk gruppe af personer bragt sammen i arbejdet for et åbent samfund baseret på den frie tanke og den frie markedsøkonomi.

**Forretningsfører** (administration & regnskab)

Mirella Hansen  
Vestagervej 27  
2900 Hellerup  
Tel./fax. 39 61 70 79  
E-post: libertas@libertas.dk

**Sekretær** (arrangementer & aktiviteter)

Lars Christensen  
Lybækgade 4, 1.t.h.  
2300 København S  
Tel. 31 54 76 61  
E-post: lac@oem.dk

**Præsidium**

Charlotte Albjerg, Bo Andersen, Michael O. Appel, Christopher Arzrouni, Rasmus Bartholdy, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Otto Brøns-Petersen, Henrik Carmel, Lars Christensen, Villy Dall, Flemming Friese-Jensen, Hans Chr. Hansen, Jens Frederik Hansen, Gunnar Jacobsen, Palle Steen Jensen, Tage Sværke Jessen, Martin Jul, Peter Kurrild-Klitgaard, Ole Kvist, Kristian Kyndi Laursen, Lisbeth Mie Nielsen, Mikael Bonde Nielsen, Rasmus Dalsgaard Nielsen, Ole Birk Olesen, Mike Polczynski, Steen Steensen, Casper Thorsted Sørensen, Dan Terkildsen, Finn Ziegler & Per Ørum-Hansen.

**WWW-hjemmeside**

www.libertas.dk

**E-post liste**

libertas-list@libertas.dk

**Tidsskriftet Libertas**

ISSN 0903-9341.

Tidsskriftet Libertas, som udgives af selskabet Libertas, er et uafhængigt tidsskrift til fremme af studiet af fri markedsøkonomi og personligfrihed.

Artikler og notitser – signerede eller usignerede – udtrykker ikke nødvendigvis redaktionens, udgiverens eller medlemmernes holdninger. For indholdethæfter alene forfatterne og redaktionen.

Tidsskriftet Libertas udkommer fire gange årligt og postomdelestill abonnenterne.

**Ansvarshavende redaktør:**

Peter Kurrild-Klitgaard  
Nørre Søgade 39, 3.t.h.  
DK 1370 København K  
Tel. 33 93 66 06  
E-post: kurrild@libertas.dk

**Redaktion iøvrigt:**

Christopher Arzrouni, Christoffer Boe, Kristoffer Bohmann, Niels Erik Borges, Lars Christensen, Hans Chr. Hansen, Gunnar Jacobsen, Mikael Bonde Nielsen, Ole Birk Olesen, Per Ørum-Hansen.

**Indlæg**

Redaktionen modtager gerne indlæg af enhver art – f.eks. artikler, bog- og film anmeldelser, noveller, essays og illustrationer (fotos, tegninger, diagrammer o.l.) – men påtager sig intet ansvar for materiale, der tilsendes uopfordret.

Indlæg sendes til redaktionen på 3.5" diskette (MS Word, WordPerfect eller AmiPro/WordPro) uden koder m.v., samt vedlagt som papirkopi.

**Årsabonnement**

Personligt (fire numre) .... kr. 190,00  
Institutioner (fire numre) . kr. 350,00

**Tillæg for levering udenfor****Danmark og Færøerne**

Grønland ..... kr. 50,00  
Øvrige Norden ..... kr. 25,00  
Øvrige Europa ..... kr. 30,00  
Øvrige udland ..... kr. 65,00

**Adresseændringer**

Adresseændringer bedes meddelt selskabet Libertas' forretningsfører. Udebliver Libertas, kan erstatningseksemplar rekvireres hos postvæsenet.

**Indhold**

Ny redaktion .....	3	Bog anmeldelser .....	15
Vaclav Klaus' liberalisme .....	4	<i>Robert W. Poole, Jr. &amp; Virginia I. Postrel: Free Minds &amp; Free Markets: Twenty-five years of Reason.</i>	
<i>Uffe Ellemann-Jensen</i>		<i>William C. Mitchell &amp; Randy T. Simmons: Beyond Politics: Markets, Welfare and the Failure of Bureaucracy.</i>	
Den suveræne dansker .....	6	<i>Robert C. Ellickson: Order without Law.</i>	
<i>Henning Fønsmark</i>		Bidragydere til dette nummer .....	20
Inflation .....	8	Falske tungetalere .....	21
<i>Ludwig von Mises</i>		<i>Ole Birk Olesen</i>	
Socialstatens nøglepersoner .....	13		
<i>Steen Steensen</i>			

## Ny redaktion, samme holdninger

Tidsskriftet Libertas har fået ny redaktør. Efter en række år på posten vil Per Ørum-Hansen nu hellige sig andre opgaver. Der skal herfra lyde en tak til Per, i hvis redaktørperiode Libertas udviklede sig til et både pænere og mere helstøbt tidsskrift. Hans afløser er Peter Kurrild-Klitgaard, som i sin tid lavede de første numre af tidsskriftet og derefter var med i redaktionen.

Redaktørskiftet vil betyde en række ændringer, både redaktionelt og i produktionen – nogle større, andre mindre.

Redaktionelt vil der gradvist ske en række ændringer. Mest grundlæggende vil den nye redaktion forsøge til hvert nummer at samle en række artikler sammen til et "tema". Blandt de temaer, der vil blive taget op, vil f.eks. være liberalisme vs. konservatisme, EU og fremtidens Europa, indvandring m.v.

Libertas har ofte haft en tendens til at være "menighedsblad". I fremtiden vil vi forsøge at nå ud til en bredere læserskare, bl.a. ved at invitere gæsteskrivere, der ikke nødvendigvis er medlemmer af Libertas, men som nok måtte have noget væsentligt at sige.

Ud ryger til gengæld "lederen". I en forening af individualister med ganske klare holdninger, er der ikke brug for nogen "ledende" holdning. Til gengæld får tidsskriftet nu en fast "klumme" på bagsiden, hvor klummedirektøren og gæster får frie hænder til at rette skarpe skud til højre, venstre og midte.

Sidst, men ikke mindst, vil den nye redaktion på produktionssiden tilstræbe, at der virkelig – som lovet – udkommer fire numre af tidsskriftet hvert år. Det er ikke nogen hemmelighed, at det mest sikre ved tidsskriftet altid har været, at det var usikkert, hvornår næste nummer kom med posten. Det har betydet, at nogle ikke har gidet at fortsætte abonnementet, og at andre ikke har gidet at skrive indlæg.

Det skal vi beklage, men til gengæld bestræbe os på at lave om på. Vi håber, at gamle og nyere læsere af tidsskriftet til gengæld vil benytte lejligheden til at tegne abonnement og sende os, hvad de måtte have på hjerte.

*Redaktionen*

# Vaclav Klaus' liberalisme

Danskerne kan lære meget af de tjekkiske reformer efter murens fald. Det skriver Vens- tres formand Uffe Ellemann-Jensen i dette forord til den kommende danske udgivelse af en bog af den tjekkiske premierminister Vaclav Klaus, som i 1995 var i København for at modtage Libertas' "Adam Smith Pris".

## Af Uffe Ellemann-Jensen

"Tilbage til Europa". Sådan lød det i Prag umiddelbart efter Fløjls-revolutionen i 1989. Prag og Tjekkiet har altid været en del af Europa i geografisk forstand. Og tjekkiske politikere har ydet deres bidrag til Europas demokratiske historie. I mellemkrigstiden var Tomas Masaryk og Eduard Benes garan- ter for et af de få stabile demokratier i Centraleuropa.

Men i 1938 blev det daværende Tjekkoslovakiet svigtet af sine demokratiske frænder i Vesten ved konferencen i München. "Fred i vor tid" lød budskabet fra den britiske premiermini- ster Chamberlain, mens nazi-Tyskland begyndte delingen af Tjekkoslovakiet. Tjekkiet blev et tysk protektorat. Og senere blev landet afskåret fra Vesten af jerntæppet.

Efter Murens fald i 1989 er Tjekkiet sluppet ud af Sovjet- unionens kolde favntag. Landets klare mål er at blive en del af den frie verden. Medlemskab af NATO og EU står øverst på dagsordenen.

To politikere har præget landets udvikling tilbage mod de- mokrati. Vaclav Havel er kendt af mange danskere. Men Vaclav Klaus fortjener mindst lige så megen opmærksomhed. Hans skarpe og veltrimmede fremtræden skaber respekt. Han taler ingen efter munden, når han optræder ved internationale mø- der. Og hans karisma giver en del af forklaringen på hans suc- ces.

Vaclav Klaus har stået bag de markedsøkonomiske refor- mer af landet. Først som tjekkoslovakisk finansminister. Se- nere som tjekkisk premierminister. Det er i høj grad Klaus' fortjeneste, at den folkelige opbakning til reformerne er in- takt. Arbejdsløsheden er lav og væksten er høj. Selvom infla- tionen er på 10 pct. om året, så er Tjekkiet et af de få lande i Europa, der stort set kan leve op til Maastricht-kriterierne! Den offentlige gæld er rekord-lav – i alt på 13 pct. af BNP. Arbejdsløsheden er på ca. 4 pct.

Andre lande i Central-og Østeuropa har oplevet det ene økonomiske tilbageslag efter det andet i takt med, at befolk- ningen har mistet tillid til reformerne.

Den tillid har Vaclav Klaus formået at bevare. Ikke ved lunkne kompromiser mellem kapitalisme og kommunisme. Ikke ved at søge "den tredje vej". Tværtimod har hans regering gang på gang understreget, at "den tredje vej er den direkte vej til den tredje verden".

Fremtidens Tjekkiet bygges derimod på et markeds- økonomisk fundament. For mange i den vestlige verden kan den målsætning lyde ganske ukontroversiel. Det skyldes til dels, at vi i Vesten har glemt, hvad markedet er for en størrelse.

Klaus gør os opmærksom på, at markedet ikke er en ma- skine, der bare kan stilles op fra den ene dag til den anden. Man kan ikke bare sende en vestlig virksomhedskonsulent til Øst- europa og regnemed, at vestlig management kan kurere 50 års planøkonomisk fejltænkning.

Reformer er ikke overstået ved, at man erstatter kommu- nistiske virksomhedsledere med kapitali- stiske virksomheds- ledere. Det frie marked er nemlig ikke et spørgsmål om de personlige tilbøjeligheder hos de direktører, der står i spidsen for landets virksomheder. Der skal også være mulighed for at optræde som entreprenør, som igangsætter.

Markedet kan ikke planlægges, det kan ikke beordres frem. Det vokser frem, som et resultat af menneskelige handlinger – ikke af menneskelig planlægning.

Markedsøkonomi handler først og fremmest om at lade frit initiativ udfolde sig i sikre rammer og indenfor stabile in- stitutioner. Det indebærer, at borgerne skal have tillid til, at de kan beholde, hvad de skaber. Derfor har det været nødvendigt at genetablere ejendomsretten som kernen i det økonomiske system.

Det kommunistiske system kan ikke overvindes med et snuptag. Sådan lyder budskabet fra Vaclav Klaus. Det kom- munistiske system har gennemtrængt både stat og civilt sam- fund i en grad, vi kun svært kan forestille os.

I 1989 bredte euforien sig over hele Europa. Det kolde krig var slut. Alt var muligt. Men eufori har altid sine skyggesider. Man fristes til at tro på det utopiske. Man tror, at det let kan lade sig gøre at skabe et nyt system.

I Tjekkoslovakiet var nogle politikere fristet af tankerne fra Prag-foråret i 68. De overvejede, om man skulle gentage forsøget på at indføre "socialisme med et menneskeligt an- sigt". Det tog Vaclav Klaus afstand fra. Som liberalt tænkende menneske var han på vagt overfor statslig paternalisme. Selv den paternalisme, der påberåber sig de bedste hensigter. For gode hensigter om "menneskelig socialisme" er ikke tilstræk- keligt. Magt korrumperer altid. Det er den liberale påstand. Politisk frihed og økonomisk frihed følges ad.

I stedet for at kaste sig ud i forsøget på at stable en utopi på benene, har Klaus brugt gradvise reformer. Reformplaner må være løse. Man kan ikke politisk planlægge et frit system fra et skrivebord i Prag. Politikernes rolle er beslutsom ikke- indblanding i borgernes anliggender. Politikerne bør slippe tøj- lerne, så snart stabile strukturer er på plads – f.eks. stabile ejerforhold efter privatisering.

Den tjekkiske privatisering har ikke været så enkel som i Vesten. I den vestlige verden har man kunnet flytte virksom- heder fra den offentlige til den private sektor uden store van- skeligheder. I Vesten har privatisering i det store hele blot væ- ret et spørgsmål om ændret ejerskab. I Tjekkiet er privatisering derimod gået hånd i hånd med en reform af hele syste- met.

Klaus har formået at gøre privatisering til en folkesag. Op mod 75 pct. af den voksne befolkning er ejere af aktier i en eller anden forstand i dag. Klaus har lagt mere vægt på, at folk blev ejere, end på at staten kunne skaffe sig provenu ved salg af de statsejede virksomheder.

Det har ikke været en let proces at genskabe et markedsøkonomisk fundament i et tidligere østblokland. Vejen har været lang og trang. Netop derfor har det været nødvendigt med klare pejlemærker. Klaus har – som han selv skriver – brugt Adam Smith som sit fyrtårn i løbet af processen. Det er sket udfra deisen om, at halvhjertet reform er ingen reform.

Meget er gået godt. Men en række farer lurser forude. Tjekkiet er afhængigt af at få adgang til de europæiske markeder. Uden markedsadgang – ingen velstand. Her gør Klaus opmærksom på, hvordan nogle vestlige regeringer forsøger at holde deres markeder lukkede med henvisning til frygten for “social dumping” og nødvendigheden af “fair trade”.

De begreber dækker i høj grad over ønsket om at bevare privilegier. Men Klaus’ budskab til os er, at hele Europa har gavn af frihandel. Et velstående Tjekkiet er også et potentielt marked for Vesten.

Ved at læse Vaclav Klaus lille bog får man et indtryk af, hvorfor de markedsøkonomiske reformer er gået forholdsvis godt i Tjekkiet. Samtidig siger bogen desværre også en del om, hvad der foreløbig er gået galt med reformerne i mange andre tidligere østbloklande. Reformerne er i høj grad blevet gennemført fra oven, som halvhjertede teoretiske øvelser. Men markedet vokser fra neden. Markedets udvikling er en spontan proces, der ikke kan planlægges, organiseres eller konstrueres. For markedsprocessen er resultatet af millioner og atter millioner af menneskers handlinger.

Det er ikke kun landene i Øst-og Centraleuropa, der trænger til markedsøkonomiske reformer. I takt med at Tjekkiet forhåbentlig får endnu mere succes på sin vej mod demokrati og markedsøkonomi, vil de vesteuropæiske lande blive stillet over for en række udfordringer. Vi bliver nødt til at forholde os til Vaclav Klaus’ påstand om, at de vesteuropæiske lande lider af samme fundamentale skavanker som de central-og østeuropæiske. Dog i mildere form.

Vesteuropa er præget af arbejdsløshed. Klaus konstaterer, at det hverken skyldes for megen arbejdskraft, for megen indvandring, for megen teknologisk udvikling, for lav efterspørgsel eller for megen konkurrence fra Sydøstasien eller Østeuropa. Arbejdsløsheden skyldes ganske enkelt, at de vestlige lande i for høj grad har lagt vægt på at omfordele velstand – frem for at lade borgernes iværksætterånd skabe ny velstand.

I gamle dage kunne man altid henvise til forskellen på Vesttyskland og DDR, når man skulle begrunde frihedens fordele. I fremtiden vil det måske være Tjekkiet, man henviser til, når man skal begrunde, hvorfor et liberalt system er forbundet med større velstand end et socialdemokratisk.

# Den suveræne dansker

Redaktør, mag.art. Henning Fonsmark modtog Libertas' "Adam Smith Pris 1991". Dette er prismodtagerens tale fra overrækkelsen den 5. juni 1991.

## Af Henning Fonsmark

En af Gorbatsjovs forgængere, Nikita Khrustjev, definerede i 1960 konflikten mellem Øst og Vest som en konkurrence mellem to økonomiske systemer. Og han var overmodig nok til at tilføje, at det bedste system ville vinde.

Den måde, Khrustjev stillede modsætningerne op på, svarer til forestillinger, der er udbredte også i Vesten – og som i 1990 naturligt nok måtte udløse den dom, at det ene system havde tabt. Men der er noget i dette nærliggende ordvalg, der er egnet til at vække forkerte associationer.

Det er rigtigt, at man for Sovjetunionens og Østeuropas vedkommende har kunnet tale om et "system". Men det er misvisende at bruge det samme ord om de spilleregler, der regulerer friheden i de ikke-marxistiske lande. Dem er der i princippet ikke meget system i. Og det er misvisende at bruge det om et fænomen som kapitalismen. Den er blot udtryk for en økonomisk adfærd, der endnu ikke er blevet forbudt.

Dét, man forlangte i Marx's og Engels' kommunistiske manifest fra 1848, var frihed for en *klasse*. Den frihed, der er forudsat, i de to klassiske dokumenter fra det 18. århundrede, der bærer det borgerlige demokrati, det er frihed for individet.

Det var det frihedsbegreb, den østeuropæiske folkeopstand drejede sig om. Man ville ikke længere betragtes som en klasse. Det var selve kernen i Marx' og Engels' teori – deres gruppetænkning – der blev kasseret. Og det er en begrebsmæssig misforståelse, der miskrediterer den intellektuelle klarhed i deres manifest, at forestille sig "politisk frihed" som en slags borgerlig staffage, der kan føjes til deres gennemtænkte projekt.

Opbruddet i Østeuropa har givet os en ene-stående anledning til at gennemtænke, hvad der er det fælles udgangspunkt for det, man kalder det borgerlige demokrati – og som jo adskiller sig markant fra de samfundseksperimenter, der går under betegnelser som socialistisk eller økonomisk demokrati. Det er en sådan refleksion, jeg har søgt at give et bud på med *Den Suveræne Dansker: Et Idépolitisk Essay om Det Optimale Demokrati* (København: Gyldendal, 1991).

Udgangspunktet er det friheds- eller suverænitetetsbegreb, der er skitseret i den amerikanske Uafhængighedserklæring (fra 1776) og den franske Menneskerettighedserklæring (fra 1789). Det hedder her (i den amerikanske formulering), at "alle mennesker er skabt lige" og med "visse umistelige rettigheder". Og i den franske formulering: at "menneskene fødes frie og forbliver frie med lige rettigheder".

Men den "frihed", man her taler om som noget medfødt, kan naturligvis ikke være en rettighed. Rettigheder er netop noget, der skabes og beskyttes af samfund. Hvis det var deres forudsætning, så havde vi muligvis slet ikke behov for dem. Der er altså en slags uklarhed i den sproglige formulering af indledningen til de to dokumenter. Men der er ingen tvivl om, hvad der er meningen. Man har villet udpege et særkende ved dét at være menneske. Og det er dét kriterium, der afgør, at hvert eneste individ – uanset alle mulige divergenser – skal have lige adgang til at deltage i det fælles styre. Man kalder dette krite-

rium for "frihed". Men det kan nemt misforståes, hvis det får lov at stå alene. Og det bliver ofte forvekslet med det, vi kalder "politisk frihed", som det jo ikke kan være identisk med, fordi det netop består af rettigheder, der forudsætter samfund.

Den frihed, det hele begynder med, er således knyttet til selve den menneskelige eksistens. Vi vælger, vi handler, vi beslutter, vi træffer afgørelser – og det sker altsammen i frihed, og altsammen i en fortløbende, uundgåelig proces. Den eksistensielle frihed er altså ikke noget positivt, vi skal stræbe efter, eller noget negativt, vi kan værge os mod.

Vi har et andet begreb for denne frihed. Vi kalder den suverænitet. Forfatterne til de to demokratiske pionér-skrifter konstaterer, at mennesker i lige grad er skabtsom suveræne. Og den suverænitet, vi er henvist til, når vi søger at styre vort eget liv, den skal gælde som udgangspunkt for styring også af samfundet.

Der er en særlig kategori knyttet til den individuelle suverænitet. Vi kalder den ansvar. Det er et andet udtryk for, at vi er identiske med de suveræne valg, vi træffer. Det er ikke bare noget, nogle eksistensialister har fundet på. Det er en del af valgets egen logik. Det, vi vælger, er det, vi i situationen har foretrukket. Og at foretrække noget frem for noget andet, det er at identificere sig med det, at tage eller bære "ansvaret" for det.

Når et demokrati konstitueres, så afgiver det enkelte individ noget af sin suverænitet til fællesskabet. Det er i denne proces, vi møder det fænomen, der hedder "politisk frihed". Hvis denne form for frihed skal kunne omfatte alle, så må den være beskyttet af almene forbud og ved sanktioner.

Det demokratiske krav til "politisk frihed" er, at dens forbud gælder ligeligt for alle. Demokratiet er med andre ord den instans, hvorved det suveræne individ sikres politisk suverænitet. Den er frihedens selvforsvar. Men den er det kun på det område, den betjener. Demokratiet overtager ikke vælgernes suverænitet. Det forvalter kun den del af det, det har fået tillagt. Og det er dens primære opgave at træffe de afgørelser, der nødvendigvis må være kollektive.

Disse afgørelser er dog behæftet med to negative egenskaber: 1) De træffes "på anden hånd" i henhold til den bemyndigelse, der altid vil være belastet med fortolkningstvív. 2) De er bindende for alle – og må håndhæves ved tvang – uanset om de er gennemført i politisk enighed eller med den mindst mulige majoritet.

Dette må ikke opfattes som en indvending mod den grundopfattelse, at kollektive afgørelser er nødvendige i ethvert samfund, og at en demokratisk organiseret metode levner de berørte individer den optimale indflydelse på den fælles tilværelse. Men er der alvor i den opfattelse, at ethvert individ er suverænt – og det er tilfældigvis demokratiets udgangspunkt – så er det også dermed antydnet en metodisk bestræbelse på det politiske styres begrænsning.

Det giver kun mening at foretrække den indirekte (d.v.s. mindre autentiske) afgørelser på områder, hvor den direkte principielt er udelukket. Og det giver kun mening at indføre

tvang, hvis frivillighed er utilstrækkelig eller udelukket.

I ethvert andet system kunne der sagtens argumenteres for, at indirekte afgørelser havde en forrang (f.eks. i kraft af større modenhed i den politiske ledelse) eller at tvangen havde et selvstændigt formål (f.eks. som middel til opdragelse af en umyndig befolkning). Men argumentationen er ikke meningsfuld i en styreform, der baserer sig på den totale folkesuverænit.

I *Den Suveræne Dansker* argumenterer jeg for, at valget af "eksistentiel frihed" som demokratiets bærende præmis udelukker indlemmelse af andre, konkurrerende præmisser som "lighed" eller "broderskab". Når der i den amerikanske Uafhængighedserklæring tales om, at "at alle mennesker er skabt lige", så er det alene en påstand om, at vi er skabt lige "frie", ikke en påstand om at vi er ens – eller en opfordring til at føre lighedspolitik som en nødvendig funktion af demokratiet. Og når den socialistiske arbejderbevægelse – pionererne for det moderne velfærdsdemokrati – overtog den franske revolutions tredje parolebegreb: "broderskab" (efterhånden oversat til "solidaritet"), og introducerede det som endnu en demokratisk præmis, så er det en modsigelse af valget af "eksistensiel frihed" som styreformens udgangspunkt. Det broderskab, der henvises til, er et gruppe-fællesskab – en levende faktor i arbejderklassen – men et sådant fællesskab af ensartede interesser eller livsvilkår er netop ikke forudsat som præmis for folkestyret, der kalkulerer med en helt ligelig distribution af suveræniteten til vælgere på trods af deres fundamentale (intellektuelle, sociale, fysiske) forskellighed. At tilstræbe social/økonomisk lighed eller at operere med grupperes interessefællesskab i et samfund er et led i den politiske kamp, som folkestyrets teknik giver ligelig adgang til at deltage i; det er ikke en forudsætning for demokrati. Den påstand, at der foregår en løbende "demokratisering" – at demokratiet først er fuldbyrdet, efterhånden som der er skabt lighed/enshed, eller efterhånden som de suveræne vælgeres indtjening er solidarisk fordelt i ligelige portioner til alle – beror på en misforståelse eller et misbrug af demokrati-begrebet.

Med denne lapidariske beskrivelse af, hvad jeg opfatter som det tankemæssige fundament for det borgerlige demokrati, har jeg samtidig søgt at antyde, hvad der er den nøgne, endnu-ikke-ideologiserede ramme om Den Suveræne Danskers politiske (kollektive) tilværelse. Det er betydningen af dette fundament, der reflekteres over i min seneste bog. Jeg er meget beæret over, at et fornemt selskab af netop liberalt tænkende mennesker har sat pris på dens bestræbelse, og at det til overmål sker i Adam Smiths navn. Tak.

**Frihedens Klassiker:**

# Inflation

Den østrigske økonom Ludwig von Mises (1881-1973) belyser i dette skarpsindige essay, hvad han så som et af det 20. århundredes største økonomiske problemer: Inflationen. Dette er den fjerde i en serie på seks forelæsninger, som Libertas bringer.

*Af Ludwig von Mises*

Hvis verden var lige så rigeligt forsynet med kaviar som med kartofler, så ville prisen på kaviar – det vil sige bytteforholdet mellem kaviar og penge eller mellem kaviar og andre varer – ændres betragteligt. I så fald kunne man skaffe sig kaviar uden at ofre nær så meget, som man må i dag. På samme måde formindskes købekraften af pengeenheden, hvis mængden af penge øges, og den mængde varer, der kan fås for en pengeenhed, vil også formindskes.

I det sekstende århundrede, da de amerikanske ressourcer af guld og sølv blev opdaget og udnyttet, blev enorme mængder af sjældne metaller transporteret til Europa. Resultatet af denne forøgelse af pengemængden var en almindelig tendens til prisstigning. På samme måde sker det i dag, når en regering forøger mængden af papirpenge. Så er resultatet, at købekraften af den monetære enhed begynder at falde, og så stiger priserne. Det kalder man inflation.

Uheldigvis foretrækker nogle mennesker i såvel de Forenede Stater som i andre lande at placere årsagen til inflationen hos prisstigningerne i stedet for på forøgelsen af pengemængden.

Der har imidlertid aldrig været noget seriøst argument imod den økonomiske fortolkning af forholdet mellem priserne og pengemængden, eller bytteforholdet mellem penge og andre goder, varer og tjenesteydelser. Under nutidens teknologiske forhold er intet lettere end at fremstille papirlapper, hvorpå der er trykt visse pengebeløb. I de Forenede Stater, hvor alle pengesedler er af samme størrelse, koster det ikke regeringen mere at trykke en seddel på tusind dollars, end det koster at trykke en på en dollar. Det er bare en trykkeriprocess, som kræver den samme mængde papir og tryksværte.

I det attende århundrede, da man gjorde de første forsøg på at udsende seddelpenge og give disse kraft som lovligt betalingsmiddel (dvs. at de fik tillagt retten til at blive respekteret ved handelstransaktioner på samme måde som guld- og sølvmønter), troede regeringerne og nationerne, at bankfolk havde en hemmelig viden, der satte dem i stand til at frembringe rigdom ud af intet. Når regeringerne i det attende århundrede var i finansielle vanskeligheder, troede de, at alt, hvad de behøvede for at komme ud af deres vanskeligheder, var en smart bankmand som chef for deres finansstyrelse.

Nogle år før den franske revolution, da det franske kongehus var i finansielle vanskeligheder, udsøgte den franske konge sig en sådan smart bankmand og ansatte ham i en høj stilling. Denne mand var i enhver henseende et modstykke til de folk, der hidtil havde regeret Frankrig. For det første var han ikke franskmænd, han var en fremmed – fra Geneve. For det andet var han ikke medlem af aristokratiet, han var en simpel borgerlig. Og hvad der talte endnu mere i det attende århundre-

des Frankrig: han var ikke katolik, men protestant. Og så blev altså Monsieur Necker – faderen til den berømte Madame de Staël – minister af Frankrig, og alle forventede, at han ville løse Frankrigs finansielle problemer. Men til trods for den høje grad af tillid, Monsieur Necker nød, forblev den kongelige pengekasse tom, idet Neckers største fejltagelse var hans forsøg på at finansiere hjælp til de amerikanske kolonister i deres uafhængighedskrig mod England uden at hæve skatterne. Det var med sikkerhed den forkerte måde at klare Frankrigs finansielle vanskeligheder på.

Der findes ikke nogen hemmelig måde at løse en regerings finansielle problemer på; hvis den har brug for penge, må den skaffe pengene ved at beskatte sine borgere (eller under særlige forhold ved at låne dem fra folk som har pengene). Men mange regeringer – vi kan endog sige de fleste regeringer – tror, at der findes en anden metode til at skaffe de fornødne penge: Simpelthen at trykke dem.

Hvis regeringen ønsker at gøre noget gavnligt – hvis den for eksempel vil bygge et hospital – så er måden at finde de fornødne penge til projektet på at beskatte borgerne og bygge hospitalet for skatteprovenuet. Så vil der ikke indtræffe nogen særlig "prisrevolution", thi når regeringen inddriver pengene til opførelse af hospitalet, så bliver de borgere, der har betalt skatterne, tvunget til at reducere deres udgifter. Den individuelle skatteyder bliver tvunget til at begrænse entensit forbrug, sine investeringer eller sin opsparing. Regeringen optræder på markedet som køber i stedet for den individuelle borger: Borgeren køber mindre, men regeringen køber mere. Selvfølgelig køber regeringen ikke altid de samme varer, som borgerne ville have købt, men gennemsnitligt vil der ikke finde nogen prisstigning sted på grund af opførelsen af hospitalet.

Jeg vælger dette eksempel med et hospital, netop fordi folk sommetider siger: "Det gør en forskel om regeringen bruger sine penge til gode eller til dårlige formål." Jeg ønsker at antage at regeringen altid bruger de penge, den har trykt, til de bedst mulige formål – formål vi alle kan enes om. Thi det er ikke måden, hvorpå pengene bruges, det er måden, hvorpå de skaffes, der fører de konsekvenser med sig, som vi kalder inflation, og som de fleste mennesker i nutidens verden ikke betragter som gavnlige.

For eksempel kunne regeringen uden at skabe inflation bruge de skatteinddrevne penge til at ansætte nye folk eller til at hæve lønningerne for dem, der allerede er ansat ved det offentlige. Så vil de mennesker, hvis løn bliver hævet, blive i stand til at købe mere. Når regeringen beskatter sine borgere og bruger disse penge til højere løn for offentligt ansatte, så har skatteyderne færre penge at give ud, men de regeringsansatte har flere. Generelt vil priserne ikke stige.

Men hvis regeringen ikke bruger skattepenge til dette formål, men frisktrykte penge i stedet, betyder det, at der nu vil



være mennesker, der har flere penge, medens alle andre stadigvæk har det samme som før. Så vil de, som har modtaget de frisktrykte penge, være i konkurrence med de mennesker, som før var købere. Og eftersom der ikke er flere varer end tidligere, medens der er flere penge på markedet – og eftersom der nu er folk, der kan købe mere i dag, end de kunne have købt i går – så vil der være en yderligere efterspørgsel efter den samme mængde af varer. Derfor vil priserne have en tendens til at stige. Dette kan ikke undgås, uanset hvordan de nyudsendte penge bliver anvendt.

Og hvad der er yderst vigtigt: Denne tendens til prisstigning vil udvikle sig trinvis. Der er ingen generel opadgående bevægelse af dét, der er blevet kaldt "prisniveauet". Det metaforiske udtryk "prisniveau" må aldrig bruges.

Når folk taler om et "prisniveau", så har de for sig et billede af en væskeoverflade, som går op eller ned i takt med en forøgelse eller formindskelse af væskemængden og som altid – som væsken i en beholder – stiger eller falder jævnt over det hele. Men med priser er der ikke sådan noget som et "niveau". Priserne ændres ikke i samme omfang på samme tid. Der er altid priser, der ændres hurtigere, stiger og falder hurtigere end andre priser. Det er der en grund til.

Tænk på det tilfælde, hvor en offentligt ansat har modtaget de nye penge, der er tilført pengemængden. Folk køber ikke præcis de samme varer i dag og i de samme mængder, som de gjorde i går. De yderligere penge, som regeringen har trykt og indført på markedet, bliver ikke brugt til et køb af alle varer og tjenesteydelser. De bruges til indkøb af nogle af dem, og disses priser vil stige, medens andre stadig bliver på samme pris, som de var, før de nye penge kom ud på markedet. Når inflationen begynder, bliver forskellige grupper af befolkningen derfor påvirket på forskellig måde af denne inflation. De grupper, som først får de nye penge, får en midlertidig fordel.

Når regeringen laver inflation for at føre krig, er den nødt til at købe krigsmateriel, og de første til at få de ekstra penge er våbenindustrien og arbejderne i denne industri. Disse grupper er nu i en meget gunstig position. De har større fortjenester og højere lønninger; deres forretning er i bevægelse. Hvorfor? Fordi de var de første til at få de ekstra penge. Og da de nu har flere penge til rådighed, køber de ind. Og de køber hos andre mennesker, som fabrikerer og sælger de varer, som disse krigsmaterielskabere ønsker.

Disse mennesker udgør en anden gruppe. Og denne gruppe betragter inflation som meget godt for erhvervslivet. Hvorfor ikke? Er det ikke herligt at sælge mere? For eksempel siger ejeren af en restaurant i nærheden af en ammunitionsfabrik: "Er det ikke pragtfuldt? Ammunitionsarbejderne har flere penge; der er mange flere af dem end før; de kommer allesammen til min restaurant; det er da bare herligt!" Han kan ikke se nogen grund til at mene noget andet.

Situationen er som følger: De mennesker, som pengene først kommer til, har nu en højere indkomst, og de kan stadig købe mange varer og tjenesteydelser til priser, som passer til markedets tidligere forhold, den tilstand som eksisterede ved inflationens begyndelse. Derfor er de i en meget fordelagtig position. Og således fortsætter inflationen, trin for trin, fra en gruppe af befolkningen til en anden. Og alle dem, de ekstra penge kommer til i de tidligere stadier i inflationen, får fordele, fordi de køber ting til priser, som stadig passer til det forudgående trin af bytteforholdet mellem penge og varer.

Men der er andre grupper af befolkningen, som de ekstra

penge kommer til meget, meget senere. Disse mennesker er i en ufordelagtig position. Før de ekstra penge kommer til dem, er de tvunget til at betale højere priser for nogle – eller praktisk taget alle – varer, som de ønsker at købe, medens deres indkomst er forblevet den samme eller ikke forøget proportionalt med priserne.

Tænk for eksempel på et land som de Forenede Stater under den Anden Verdenskrig. På den ene side gav inflationen krigsindustrien, dens arbejdere osv. fordele. Men på den anden side virkede den imod andre befolkningsgrupper. Og de, der led mest under inflationen, var lærerne og præsterne.

Som De vil vide, er en præst et meget beskedent menneske, som tjener Gud og ikke bør snakke for meget om penge. På tilsvarende måde er lærere idealistiske mennesker, som bør tænke mere på at uddanne de unge end på deres egen aflønning. Som følge heraf var lærerne og præsterne blandt dem, der led mest under inflationen, for de forskellige skoler og kirker var de sidste til at indse, at de måtte hæve lønningerne. Da kirkernes menighedsråd og skolebestyrelserne endelig opdagede, at man blev nødt til at hæve lønnen til disse idealistiske mennesker, så stod de tidligere tab, de havde lidt, stadig tilbage.

Gennem lang tid havde de kunnet købe mindre end før. De havde været tvunget til at nedskære deres forbrug af bedre og dyrere fødevarer og begrænse deres indkøb af tøj, fordi priserne allerede var blevet justeret opad, medens deres indkomst, deres salærer, endnu ikke var blevet forøget. (Denne situation er ændret betragteligt i dag – i det mindste for lærere).

Derfor er der altid forskellige grupper i en befolkning, der påvirkes forskelligt af inflation. For nogen af dem er inflationen ikke så ringe endda. De beder endog til, at den må fortsætte, fordi de er de første, der profiterer af den. I næste forelæsning skal vi se, hvorledes denne ujævnhed i konsekvenserne af inflation på vital måde påvirker den politik, der fører frem til inflation.

Under de forandringer, inflationen har frembragt, har vi grupper, som har fordele, og grupper, der direkte redder sig store profitter. Jeg bruger ikke udtrykket "at redde sig store profitter" som nogen bebrejdelse mod disse mennesker, for hvis nogen skal bebrejdes noget, er det regeringen, som har skabt inflationen. Og der er altid mennesker, som går ind for inflation, fordi de indser, hvad der foregår, hurtigere end andre mennesker. Deres særlige profitter skyldes den kendsgerning, at inflationsprocessen nødvendigvis er ujævn.

Måske tror regeringen at inflation som en metode til at skaffe penge er bedre end beskatning, som altid er upopulær og vanskelig. I mange rige og mægtige nationer har lovgiverne tit og mange gange, måned efter måned, diskuteret de forskellige former for beskatning, der var nødvendige, fordi parlamentet havde besluttet at forøge udgifterne. Efter at have diskuteret de forskellige måder at skaffe penge på, har de endelig bestemt, at det måske var bedre at gøre det gennem inflation.

Men selvfølgelig bliver ordet "inflation" ikke brugt. Den politiker, der har magten, kundgør ikke: "Jeg bevæger mig mod inflation." De tekniske metoder, som anvendes for at opnå inflation, er så udviklede, at den almindelige borger ikke opdager, at inflationen er begyndt.

Under en af de største inflationer i historien, i det tyske rige efter Første Verdenskrig, var inflationen ikke så voldsom under krigen. Det var inflationen efter krigen, der medførte

katastrofen. Regeringen sagde ikke: "Vi bevæger os mod inflation." Regeringen lånte simpelthen meget indirekte penge fra centralbanken. Regeringen behøvede ikke at spørge, hvordan centralbanken ville finde og levere pengene. Centralbanken trykte dem slet og ret.

I dag er inflationens teknik kompliceret ved, at der er checkhæftepenge. Det drager en anden teknik ind i billedet, men resultatet er det samme. Med et pennestrøg skaber regeringen papirpenge.

Først er regeringen ligeglad med, at nogen bliver tabere. Den er ligeglad med, at priserne stiger. Lovgiverne siger: "Dette er et pragtfuldt system!" Men dette pragtfulde system har een fundamental svaghed: Det kan ikke vare ved. Hvis inflationen kunne fortsætte i al evighed, ville det ikke tjene noget formål at sige til regeringerne, at de ikke skal bruge inflation. Men en sikker kendsgerning ved inflation er, at den før eller senere må slutte. Det er en politik, som ikke kan vare ved.

I det lange løb fører inflationen til valutaens sammenbrud – til en katastrofe, en situation som i Tyskland i 1923. I august 1914 var dollarens værdi fire mark og tyve pfennig. Ni år og tre måneder senere i november 1923 blev dollaren sat til 4,2 milliarder mark. Med andre ord: Marken var intet værd. Den havde ikke længere nogen som helst værdi.

For nogle år siden skrev en berømt forfatter: "I det lange løb er vi allesammen døde." Det, må jeg med beklagelse indrømme, er visselig sandt. Men spørgsmålet er, hvor langt eller hvor kort dette løb bliver? I det attende århundrede levede en berømt dame, Madame de Pompadour, der har fået tilskrevet ordsproget: "Après nous, le deluge" (efter os, syndfloden). Madame Pompadour var så heldig at dø i det korte løb. Men hendes efterfølger i embedet, Madame du Barry, overlevede det korte løb og blev halshugget i det lange løb. For mange mennesker bliver "det lange løb" meget hurtigt "det korte løb" – og jo længere inflationen står på, jo hurtigere forløber "det korte løb".

Hvor længe kan inflationen vare? Hvor længe kan centralbanken fortsætte en inflation? Sandsynligvis så længe som folket tror på, at regeringen før eller senere, men sikkert ikke for sent, vil ophøre med at trykke for mange penge og dermed formindske værdien af den enkelte pengeenhed.

Når folk ikke længere tror på dette, når de indser, at regeringen vil fortsætte i det uendelige uden at have til hensigt at stoppe, så begynder de at indse, at priserne i morgen vil blive højere, end de er i dag. Så begynder de at købe for enhver pris, og dermed stiger priserne til sådanne højder, at pengesystemet bryder sammen.

Jeg henviser til tilfældet Tyskland, som hele verden var vidne til. Mange bøger har beskrevet begivenhederne på den tid. (Selvom jeg ikke er tysker, men østriger, så jeg det hele indefra. I Østrig var forholdene ikke så forskellige fra de tyske – eller fra forholdene i mange andre europæiske lande). I adskillige år troede det tyske folk, at deres inflation kun var en midlertidig affære, at den snart ville slutte. Det troede de på i næsten ni år indtil sommeren 1923. Så, endelig, begyndte de at tvivle. Da inflationen fortsatte, fandt folk det klogere at købe alt, hvad der kunne fås, fremfor at beholde pengene i lommen. Endvidere indså de, at man ikke skulle låne penge ud, men at det på den anden side var en meget god idé at være skyldner. På den måde fortsatte inflationen med at nære sig selv.

Og det fortsatte i Tyskland indtil præcis d. 28. august 1923. Masserne havde troet på, at inflationspenge var rigtige penge,

men de havde fundet ud af, at forholdene havde ændret sig. Ved slutningen af den tyske inflation i efteråret 1923 betalte de tyske fabrikker deres arbejdere forud hver morgen. Og arbejderne kom til fabrikkerne sammen med deres koner.

Arbejderen overrakte alle millionerne til konen, som øjeblikkelig styrtede til butikkerne for at købe noget, ligegyldigt hvad det var. Hun indså, hvad de fleste vidste den gang, at fra den ene dag til den anden mistede marken 50 pct. af sin købekraft. Som chokolade i en varm ovn smeltede pengene i folks lommer. Denne sidste fase i den tyske inflation varede ikke længe. Efter få dage var mareridtet overstået. Marken var værdiløs, og en ny valuta måtte indføres.

Lord Keynes, den mand som sagde, at vi alle er døde i det lange løb, var en enkelt udaf en lang række af inflationistforfattere i det tyvende århundrede. De skrev alle imod guldstandard. Når Keynes angreb guldstandard, kaldte han den "en barbarisk relik". Og de fleste mennesker i dag anser det for latterligt at tale om en tilbagevenden til guldstandard. For eksempel bliver man i de Forenede Stater betragtet som mere eller mindre en drømmer, hvis man siger: "Før eller senere bliver de Forenede Stater nødt til at vende tilbage til guldstandard."

Men guldstandard har een kæmpemæssig fordel: Pengeforsyningens størrelse under en guldstandard er uafhængig af regeringernes politik og af politiske partier. Det er en fordel. Den er en form for beskyttelse mod regeringernes overforbrug. Under en guldstandard er forholdet dette, at når regeringen bliver opfordret til at bruge penge til noget nyt, så kan finansministeren sige: "Og hvor får jeg pengene fra? Fortæl mig først, hvor jeg skal finde pengene til denne ekstra omkostning."

Under et inflationært system er intet lettere for politikerne end at beordre regeringens trykkeri til at skaffe så mange penge, som de har brug for til deres projekt. Under en guldstandard har en fornuftig regering meget bedre muligheder. Dens ledere kan sige til folket og til politikerne: "Vi kan ikke gøre det, medmindre vi øger skatterne."

Men under inflationære forhold kommer folk i vane med at se hen til regeringen som en institution med ubegrænsede midler til sin rådighed. Staten, regeringen, kan gøre alt. Hvis for eksempel nationen ønsker et nyt vejsystem, så forventes det at regeringen bygger det. Men hvor får regeringen pengene fra?

Man kunne sige, at i de Forenede Stater i dag – og endnu mere i fortiden, under McKinley – er det Republikanske Parti mere eller mindre positivt indstillet overfor solide penge og en guldstandard, og at det Demokratiske Parti foretrækker inflation. Selvfølgelig ikke papirinflation, men inflation i sølv.

Men det var dog demokraten Præsident Cleveland som i slutningen af 1880'erne nedlagde veto mod en kongresbeslutning om at give en lille sum – omkring 10.000 dollars – til hjælp for et lille samfund, der havde været ude for en naturkatastrofe. Og Præsident Cleveland retfærdiggjorde sit veto ved at skrive: "Medens det er borgernes pligt at understøtte regeringen økonomisk, er det ikke regeringens pligt at støtte borgerne." Det er noget, som enhver statsmand burde skrive på væggen i sit kontor og vise det til folk, der kommer for at bede om penge.

Jeg er temmelig forlegen over nødvendigheden af at forænkle disse problemer. Der er så mange komplekse problemer i det monetære system, og jeg kunne ikke have skrevet bind-

stærke værker om dem, hvis de havde været så enkle, som jeg beskriver dem her. Men det fundamentale er præcis dette: Hvis man forøger mængden af penge, så sænker man købekraften af den monetære enhed. Det er det som folk, hvis private affærer bliver påvirket på en ubehagelig måde, ikke kan lide. Det er de mennesker, som ikke har fordel af inflationen, der beklager sig.

Hvis inflation er dårligt, og hvis folk indser det, hvorfor er det så næsten blevet en livsstil i nogle lande? Selv nogle af de rigeste lande lider af denne sygdom. De Forenede Stater er i dag helt sikkert det rigeste land i verden, med den højeste levestandard. Men hvis man rejser rundt i de Forenede Stater, så opdager man, at der hele tiden snakkes om inflationen, og om nødvendigheden af at stoppe den. Men det bliver ved snakken, der er ingen handling.

For at give Dem nogle facts: Efter den Første Verdenskrig vendte Storbritannien tilbage til pundets guldparitet. Dvs. at man revaluerede pundet opad. Dette øgede købekraften af alle arbejders løn. På et uforstyrret marked ville den nominelle pengeløn være faldet for at kompensere for dette og arbejders realløn ville ikke være berørt. Men fagforeningerne i Storbritannien var uvillige til at acceptere en justering af lønningerne til den højere købekraft af den monetære enhed. Derfor steg reallønnen betragteligt ved denne monetære forholdsregel. Det var en alvorlig katastrofe, for Storbritannien er overvejende et industriland, som er nødt til at importere sine råmaterialer, halvfabrikata og fødevarer for at overleve, og man må eksportere fabriksvarer for at betale for denne import. Med stigningen af den internationale værdi af pundet steg prisen på britiske varer på de udenlandske markeder, og salg og eksport faldt. Storbritannien havde faktisk prisforhøjet sig selv ud af verdensmarkedet.

Fagforeningerne kunne ikke besejres. De kender fagforeningernes magt i dag. De har ret til, ja næsten et privilegium på at ty til vold. Og en fagforeningsordre er derfor ikke mindre betydningsfuld end et regeringsdekret. Et regeringsdekret er en ordre, som regeringens tvangsapparat – politiet – står parat til at bakke op. Man er nødt til at adlyde et regeringsdekret, ellers får man problemer med politiet.

Uheldigvis har vi nu, i næsten alle lande over hele verden, en anden magt som kan bruge tvang: fagforeningerne. Fagforeningerne dikterer lønningerne og etablerer de strejker, der gennemtvinger dem, på samme måde som regeringen kan gennemføre minimumslønninger. Jeg vil ikke diskutere fagforeningsspørgsmålet nu; det skal jeg behandle senere. Jeg vil kun slå fast, at det er fagforeningernes politik at hæve lønningerne over det niveau, de ville have på et uforstyrret marked. Som følge heraf kan en betragtelig del af den potentielle arbejdskraft kun ansættes hos folk eller industrier, der er villige til at lide tab. Og eftersom erhvervsvirksomheder ikke er i stand til at fortsætte med at lide tab, så drejer de nøglen om, og folk bliver arbejdsløse. Fastsættelsen af lønninger væsentligt over det niveau, de ville have på et uforstyrret marked, resulterer altid i arbejdsløshed for en betragtelig del af den potentielle arbejdsstyrke.

I Storbritannien var resultatet af de høje lønninger, der blev gennemtvunget af fagforeningerne, varig arbejdsløshed år efter år. Millioner gik arbejds-løse, produktionstillene faldt. Selv eksperterne var forvirrede. I den situation gjorde regeringen et skaktræk, som betragtes om en uundgåelig nødforanstaltning. Den devaluerede sin valuta.

Resultatet var, at købekraften af den pengeløn, som fagforeningerne havde insisteret på, ikke længere var den samme. Reallønnen, lønnen i varegoder, blev formindsket. Nu kunne arbejderen ikke købe så meget, som han kunne før, selvom de nominelle lønninger forblev de samme. På den måde, troede man, ville reallønnen igen falde til det frie markeds niveau, og arbejdsløsheden ville forsvinde.

Denne forholdsregel – devaluering – blev brugt af forskellige andre lande, af Frankrig, Nederlandene og Belgien. Et land tyede endda to gange til denne forholdsregel indenfor en periode på halvandet år. Det land var Tjekkosllovakiet. Det er en underfundig metode, kan man sige, at trods fagforeningerne på. Imidlertid kan man ikke kalde den en succes.

Efter nogle få år begyndte folket, arbejderne, ja selv fagforeningerne at forstå, hvad der gik for sig. De kom til at indse, at valutadevalueringen havde formindsket deres realløn. Fagforeningerne havde magt til at gå imod dette. I mange lande fik de indsat en klausul i lønkontrakterne, således at lønningerne skulle stige automatisk, hvis priserne steg. Det kaldes pristalsregulering. Fagforeningerne blev pristalsbevidste. Så denne metode til nedsættelse af arbejdsløsheden som regeringen i Storbritannien begyndte med i 1931 – og som senere blev brugt af næsten alle væsentlige regeringer – denne metode til “løsning af arbejdsløshedsproblemet” virker ikke længere i dag.

I 1936, i sin *General Theory of Employment, Interest and Money*, ophøjede Lord Keynes uheldigvis denne metode – disse nødforanstaltninger fra perioden mellem 1929 og 1933 – til et princip, til en fundamental politisk metode. Og han retfærdiggjorde dette ved at sige sådan noget som: “Arbejdsløshed er slemt. Hvis I vil have arbejdsløsheden til at forsvinde, må I bruge inflation.”

Han indså udmærket, at lønnen kan være for høj i forhold til markedet, det vil sige for høj til, at det er profitabelt for en arbejdsgiver at forøge sin arbejdsstyrke, og dermed for høj fra den samlede arbejdende befolknings synspunkt. For med lønninger over markedsniveau, påtvunget af fagforeninger, vil kun en del af dem, der gerne vil tjene deres løn, være i stand til at få arbejde.

Og Keynes sagde faktisk: “Selvfølgelig er massearbejdsløshed, fortsat år efter år, en meget utilfredsstillende situation.” Men i stedet for at foreslå, at lønningerne kunne og skulle justeres til markedets forhold, så sagde han faktisk: “Hvis man devaluerer valutaen, og arbejderne ikke er smarte nok til at indse det, så vil de ikke gøre modstand mod et fald i reallønnen, bare den nominelle løn forbliver den samme.” Med andre ord, Lord Keynes sagde, at hvis en mand får det samme antal pund sterling i dag, som han fik før valutaen blev devalueret, så vil han ikke opdage, at han nu faktisk får mindre.

Med en gammeldags sprogbrug, så foreslog Keynes at narre arbejderne. I stedet for åbent at erklære, at lønningerne måtte justeres til markedets betingelser – fordi en del af arbejdsstyrken uundgåeligt måtte, forblive arbejdsløs, hvis det ikke skete – så sagde han i virkeligheden: “Fuld beskæftigelse kan kun opnås, hvis man har inflation. Snyd arbejderne.” Den mest interessante kendsgerning er imidlertid, at da hans *General Theory* blev publiceret, var det ikke længere muligt at snyde, fordi folk allerede var blevet pristalsbevidste. Men målet, fuld beskæftigelse, stod tilbage.

Hvad betyder “fuld beskæftigelse”? Det har at gøre med det uforstyrrede arbejdsmarked, som ikke manipuleres af fag-

foreninger eller regering. På dette marked har lønningerne for enhver type arbejde en tendens til at nå et niveau, hvor alle, der ønsker et job, kan få et, og enhver arbejdsgiver kan ansætte så mange arbejdere, som han har brug for. Hvis der sker en forøgelse i efterspørgselen efter arbejdskraft, så vil lønningerne have tendens til at stige, og hvis der er brug for færre arbejdere, har lønnen tendens til at falde.

Den eneste måde, man kan sikre "fuld beskæftigelse" på, er at opretholde et uforstyrret, uhindret arbejdsmarked. Dette gælder for arbejde som for enhver anden vare. Hvad gør en næringsdrivende, som gerne vil sælge en vare for fem dollars pr. enhed? Man siger, at det, der ligger på lager, "koster ikke noget". Men det gør det faktisk. Den handlende kan ikke beholde tingene, for han er nødt til at købe nyt; moderne ændrer sig. Så han sælger til en lavere pris. Hvis han ikke kan sælge sin vare til fem dollars, så må han sælge til fire. Hvis han ikke kan sælge til fire, må han sælge til tre. Der er intet valg, hvis han vil forblive i sit erhverv. Måske lider han tab, men disse tab skyldes, at hans forventninger til markedet havde vist sig at være forkerte.

Det er det samme med tusinder og atter tusinder af unge mennesker, der hver dag kommer fra landdistrikterne ind til byen og prøver at tjene penge. Det sker i alle industrialiserede lande. I de Forenede Stater kommer de måske til byen med en idé om, at de vil have 100 dollars om ugen. Måske er det umuligt. Så hvis en mand ikke kan få et job til 100 dollars om ugen, må han prøve at få et til 90 eller 80 dollars, eller måske endda mindre. Men hvis han siger, som fagforeningerne gør, "et hundrede dollars om ugen eller intet", så forbliver han måske arbejdsløs. (Hvad mange ikke har noget imod, fordi regeringen, ud af særlige skatter – pålagt arbejdsgiverne – betaler en arbejdsløshedsunderstøttelse, der somme tider er næsten lige så høj som den løn, en mand ville tjene ved at arbejde).

Fordi en vis gruppe mennesker tror på, at fuld beskæftigelse kan opnås ved inflation, bliver inflation accepteret i de Forenede Stater. Man diskuterer spørgsmålet: Bør vi have en sund valuta sammen med arbejdsløshed, eller inflation med fuld beskæftigelse? Dette er i realiteten en modbydelig, fordrejet analyse.

For at behandle det problem må vi stille spørgsmålet: Hvordan kan man forbedre forholdene for arbejderne og alle andre grupper af befolkningen? Svaret er: Ved at opretholde et frit og uforstyrret arbejdsmarked og således opnå fuld beskæftigelse. Vort dilemma er, om markedet skal bestemme lønningerne, eller om de skal bestemmes af fagforeningstvang og pression. Dilemmaet er ikke, om vi "skal have inflation eller arbejdsløshed."

Denne misforståede analyse af problemet hører man diskutere i England, i de europæiske industrilande og selv i de Forenede Stater. Og nogle mennesker siger: "Jamen se, de Forenede Stater har inflation. Hvorfor skulle vi ikke gøre det samme?"

Disse mennesker skal først og fremmest have følgende svar: "Et af privilegierne ved at være rig er, at man har råd til at opføre sig tåbeligt i længere tid, end den fattige kan." Det er nemlig situationen i de Forenede Stater. De Forenede Staters finanspolitik er meget dårlig og bliver stadig værre. Men måske har de Forenede Stater råd til at være tåbelige lidt længere tid end nogle andre lande.

Det vigtigste er at huske på, at inflation ikke er nogen handling fra Gud. Inflation er ikke nogen naturkatastrofe eller no-

gen epidemi. Inflation er en politik – en politik ført af folk, som ved, hvad de gør, men tyr til inflation, fordi de betragter den som et mindre onde end arbejdsløshed. Men faktum er, at i det ikke særlig lange løb kurerer inflation ikke arbejdsløsheden.

Inflation er bevidst politik. Og bevidst politik kan ændres. Derfor er der ingen grund til at give efter for inflation. Hvis man betragter inflation som et onde, så må man standse inflationen. Man må sørge for, at regeringens budget balancerer. Naturligvis må den offentlige mening stå bag dette. De intellektuelle må hjælpe folket til at forstå det. Men hvis de har støtte fra den offentlige mening, er det givetvis muligt for de folkevalgte at stoppe inflationspolitikken.

Vi bør huske på, at i det lange løb er vi visse alle sammen døde. Men vi bør arrangere vore jordiske affærer på den bedst mulige måde i det korte løb, hvor vi lever. Og en af forholdsreglerne i den retning er at forlade inflationspolitikken.

*Oversat af P.H. Bering*

# Socialstatens nøglepersoner

Den dramatiske ekspansion af statsmagten i det 20. århundrede er blevet anført af fire nøglepersoner, skriver lektor Steen Steensen: Den professionelle politiker, kommissæren, agitatoren og stikkeren.

## Af Steen Steensen

Den moderne statsudvikling har antaget foruro-ligende former. Statens muskler svulmer. Forholdet mellem den personlige sfære og det offentlige rum er forrykket faretruende. Borgerne synes til for statens skyld. Individet reduceres til en ressource i den politiske autoritets utallige planer. Således bevæger samfundet sig mod det kollektive. Socialiseringen øges. Dryp for dryp gøres indhug i to århundreders frihedsstræben. Liberalismens landvindinger fortæres. De selvregulerende kræfter ombyttes med de embedsregulerende, selvforvaltning afløses af offentlig forvaltning og ejendomsrettens ukrænkelighed erstattes af skrivebordets suverænitet. Omridset af den sociale stat viser sig stedse tydeligere. Socialiseringsgraden vokser støt.

Med denne beskrivelse udtrykkes ikke noget synspunkt. Påstanden er ikke en mening eller en holdning. Driften mod det kollektive lader sig bestemme objektivt. Fænomener som skatte tryk og antallet af offentligt ansatte taler i klare vendinger. Indgrebene i de økonomiske frihedsrettigheder kan såmænd også ret så håndfast registreres. Cirkulærernes mængde og regulativernes stramhed og kommanderende tone forekommer tillige muligt at måle og bogføre.

Gøres dette stykke arbejde er konklusionen entydig. Frihedsrummet for det enkelte menneske indsnævres og den kollektive kraft hæver sig som en dej under baigning. Navnlig har denne udvikling accelereret i tempo i 1980'erne. De borgerlige partiers administration af regeringsmagten satte ekstra skub i bevægelsen mod socialstaten. Heller ikke dette udsagn hører til i synspunkternes kreds. Den moderne stat træder med andre ord socialismens bane. Nogle af udviklingens kendetegn er allerede skitseret. Det kan imidlertid også gøres på anden vis. Spørgsmålet formuleres sådan: Hvilke skikkelser sender socialstaten frem i forreste linje? Fire nøglepersoner træder ind i lyskeglen, nemlig den professionelle politiker, kommissæren, agitatoren og stikkeren.

Overalt i de socialistiske lande dukker disse pæle op i landskabet. Det liberale samfund kender dem ikke. Folkestyret gør individet til konge på markedet. Enkeltmenneskers valg af varer og tjene-ster angiver udviklingens retning. Den samlede sum af de udtrykte behov tæller som den bestemmende faktor. Individet besidder det sociale initiativ, men dets beslutninger rækker i princippet ikke ud over dets egne forhold. Netop derfor kan der ikke samfundsherses i et ægte demokrati. Drejer kompasset imidlertid nålen mod den sociale stat, mister individet farve. Lyset falder da på politiker, kommissær, agitator og stikker. Samfundsherseren er nu en mulighed, ja uundgåelig.

## Den professionelle politiker

Den professionelle politiker andrager socialstatens mest frem-skudte brohoved. Politik er ikke et anliggende for amatører. Tudser har intet at bestille blandt storke. Politiker et embede for de skolede. Kun den højeste uddannelse i statskundskab synes lige

akkurat tilstrækkelig til en så vigtig gerning. Den politiske levevej maner til alvor og ansvarsbevidsthed. Der skal jo træffes beslutninger på de manges vegne. Politikeren på fuldtid gejler den politiske aktivisme mod himmelranden. Alting gøres til et spørgsmål om politik. Område for område erobres. Samfundet stjæles fra borgerne. Stadig mindre emner overlades til individuelle afgørelser. Privat foretagsomhed, selvforvaltning, ja endog selvhjulpethed, forekommer den professionelle organisator en pestilens. Personlige initiativer ødelægger planen. Der er vel nærmest tale om sabotage mod staten. Denne uorden må kriminaliseres. Politikens professionalisering, levebrødspolitikerens opdukken på den hjemlige scene skyder ildevarslende signaler til vejrs.

Hvor meget politik kan et demokratisk samfund tåle, inden det ikke længere er demokratisk? Sandheden siger, at demokratiet ikke tåler ret meget politik. Ret beset er politik og folkestyre uforenelige stoffer. Politik drejer sig om magt, og magt vil tvinge og forme, Demokrati derimod er en praktisk orden, hvor det enkelte menneske råder over sit eget liv og træffer frie beslutninger på torvet. Folkestyre er et broget marked, hvortil alle har adgang. Men høj politisk aktivisme ødelægger den frie torvehandel. Individets ret til at eje, iværksætte, producere frit og gøre forretninger dræbes af den professionelle politikers målrettethed. Han vil noget med samfundet. På den facon forvandler politisk aktivisme folkets styre til styring af folket. Politik er i sit væsen antidemokratisk. Just derfor må denne kemi kun beløbe sig til en beskedent portion i samfundet.

## Kommissæren

Ved siden af den professionelle politiker står kommissæren. Det er socialstatens tungeste, sejeste og mest uflyttelige figur. Skikkelsen er væsentligt mere anonym end politiker, men står sig den sidste. Professionalisering af politik og kraftig politisk aktivisme trækker uafvendelig administratoren ind i magtens centrum. Politik og embedsvæsnet er forbundne størrelser. Lige så lidt lader de sig adskille som jægeren og bøssen. Kommisærisme er en frugt af politik. De mange planer, love, regler og bestemmelser skal udformes, sættes i værk og overvåges. Kommissæren optræder i tre udgaver; det er planlæggeren, forvalteren og kontrollanten. Af gode grunde vil folkestyret ikke vide af kommissærisme. Som sagt dirigerer forbrugeren produktion og service i et markedsdemokrati. Anderledes forholder det sig i den sociale stat. Her er planøkonomien markedets herre. Borgere og samfund skal tilrettevises og indordnes under planen.

Også i det danske samfund scorer kommissærismen mange points. Bureaukratiet har gode dage. Statenuddvider sit virkefelt. Amter og kommuner tildeles flere opgaver og flere ressourcer. Fysisk, økonomisk og socialplanstyring vinder terræn. Planlæggeren tumler med de utallige skemaer, forvalteren herser med praksis og kontrollanten holder øjnene åbne. I ganske særlig grad har miljøpolitikken gødet jordbundet for kommissærens fremdrift. Dirigering af miljøet bryder veje til virksomhedernes centre. Den fri dispositions- og produktionsret og retten til fri etab-

lering er historie. Politikeren og kommissæren overlader ikke driften af en gård, et dambrug, en fiskerkutter, fabrik eller værksted til ejeren. Men at antaste dispositionsfriheden er at forgribe sig på ejendomsretten. Kommissærismen kender ikke til blufærdighed. Alle miljølove socialiserer samfundet. Der findes ingen frihedsorienterede bestemmelser i den pulje. Produktionen af love til beskyttelse af natur og samfund er et fund for kommissæren. Planer for vand, jord, luft og ild rummer uanede chancer for embedsvæsnet. Hverken natur eller mennesker lader sig uden videre binde. Genstridighed åbner igen nye jagtmarker. Flere undersøgelser og tættere overvågning er den logiske følge af sabotage mod planerne. Adfærdsregulering kan heller ikke overses som en farbar vej til orden.

### Agitatoren

Agitatoren udgør den sociale stats tredje søjle. Mission, skoling og opdragelse af befolkningen må til. Statspropaganda, oplysning til borgerne gennem TV og kulturpolitik kan ikke undværes. Folk må lære at begribe den politiske aktivismes nødvendighed og planlægningens gode. Individuel stræben og produktionsfrihed er asocial. Alt flyder uden fælles målsættelse. Socialistiske lande har næsten altid en eller anden kampagne løbende. Medier og plakater brøler budskabet ind i ørerne på det træge folk. Agitatoren er hele tiden fuld beskæftiget. Menneskeforbedring er en fortløbende proces.

Også på de hjemlige breddegrader trædes ovennævnte sti. Inden for de senere år huskes oplysningskampagnen mod AIDS. Fjernsynet er statens villige redskab. Og skolerne rydder plads på skemaet til bearbejdning af emnet. Men den professionelle politiker har mere på programmet. Der bebudes kampagner mod alkoholisme og sort arbejde. Miljøfeltet slår dog alt. I fredstid er lignende bevidsthedspåvirkning ikke observeret. Her viser agitatorens sin uundværlighed. Regeringens miljøhandlingsplan skal nu yderligere smøres med en treårig statspropaganda. Større miljøbevidsthed og adfærdsændring er målet. Til opgaven er foreløbig afsat 21 millioner kroner. Faktisk synes det svært at se en grænse for statslig bearbejdning af bevidstheden. Regulær tankekontrol er vel det næste trin i processen mod socialstaten. I et liberalt samfund tolereres statsagitatoren ikke. Definitionsretten er forankret hos det enkelte menneske. Bedømmelsen og afgørelsen af sandt og usandt, godt og ondt, smukt og grimt tilkommer individet. For såvidt udgør den personlige dømmekraft det hængsel, hvorom hele demokratiet roterer. Agitatoren er en folkefjende.

### Stikkeren

Stikkeren er socialstatens fjerde magt. I socialistiske lande kan meddeleren stå på statens lønningliste. Den professionelle angiver er da kommissærens følgesvend. Langt de fleste stikkere befinder sig dog almindeligvis blandt civile borgere. Agitatoren kalder dem frem. Den rette ideologiske atmosfære må først bringes til veje. Ellers vil ingen have med dette beskidte håndværk at bestille. Angiveri udråbes til en borgerpligt. Kommunikationsmidlernes kolossale udvikling gør det ideologiske arbejde mere overkommeligt. Kineserne er nået langt på dette felt. Telefonnumre i neon på teleskærmen kalder på meddeleren. Angsten hjælper til. I en totalitær stat er stikkeren en effektiv ordenshåndhæver.

Påny rager angiveren hovedet frem i det danske samfund. De første to årtier efter besættelsen var denne beskæftigelse bandlyst. Nu tales der så småt om angiveri som en borgerpligt. Igen

viser miljøpolitikken sin farlighed. De socialiserende miljølove har i vid udstrækning kriminaliseret produktionslivet. Fremstillere af samfundets materielle værdier er gjort til miljøforbrydere. Skulle samtlige paragraffer overholdes til sidste bogstav, ville rentabel drift ikke være muligt. Producenterne i landbrug, fiskeri, håndværk og industri arbejder med det ene ben i fængslet. En statistik fra politiet fortæller, at der i 1983 forelå 385 anmeldelser om overtrædelse af miljølovene. Angiveriet nåede i 1987 op på 924. Stikkervirksomheden er altså øget voldsomt under de borgerlige partiers håndtering af statsapparatet. Politikeren, kommissæren og agitatoren har ikke virket forgæves. Aggressive miljøaktivister boltres sig på området. Der er ligefrem udgivet et kampskrift, som nærmere anviser, hvordan en miljøforbryder afsløes. *Håndbog for Krathuskere* lyder titlen på værket. Men også de officielle autoriteter deltager i jagten på næringslivet. Visse amter er særdeles tjenstgørende som anmeldere. Og pamfletter udsendes med telefonnumre på miljøpatruljen. Hurtig udrykning fremmer ekspeditionen. Det meddeltes for nyligt, at danskerne er blevet mere tilbøjelig til at angive andres sorte arbejde. Næringsfrihed eksisterer udelukkende i underverdenen. Derfor opererer driftige borgere under jordoverfladen. Liberalismen er tvunget ned i mørket. I disse irgange har stikkeren gode muligheder for fangst. Også den slags angiveri hilser kommissærerne velkommen.

### Grænser for politik

Driften mod socialstaten må standses. Ingen mission i vor tid forekommer større end den. Samfundet tilhører borgerne, men de skal selv vinde det tilbage.

Den professionelle politiker bliver en hård nød at knække. Politikens reduktion til et demokratisk niveau gøres heller ikke uden sværdslag. Kun én vej bærer lys for enden. Der må sættes en grænse for politikerens virketid og virkefelt. Den politiske branche skal først og fremmest afprofessionaliseres. Det bør ikke være muligt at forvandle politik til brød. Et år i politik er alt nok. Den afkortning af virketiden vil løse mange af de problemer, som demokratiet strides med. Amatørpolitikeren må gindsættes i sin tabte værdighed. Politikerens virkefelt bør samtidig formindskes. Navnlig er det vigtigt at friholde det økonomiske marked for politisk indblanding. Vindes næringsfriheden er meget vundet.

De nævnte foranstaltninger medfører omgående den virkning, at den politiske aktivisme daler drastisk. Og hermed svækkes tillige kommissærens position. Uden føde fra lovgiverne, visner bureaukratiet. Kommissærismen dør af mangel på næring. Dog er det også en betingelse, at universiteterne underlægges markedskræfterne. Driften mod socialstaten er i høj grad en følge af læreanstaltnernes interesser. Det er i første række de intellektuelle som leverer brændstoffet til vor tids statsudvikling. Glem ikke, at de højere skoler ejer et afsætningsproblem!

Agitatoren er et barn af planøkonomien. Indføres markedsdemokratiet, mister statspropagandaen enhver mening. Teleskærmene er da også revet ud af statens favn. Ej heller stikkeren overlever socialstatens fald. Fraværet af støtten fra de tre andre pæle får benene til at exe under angiveren.



# Anmeldelser

## Frie sjæle og frie markeder

Robert W. Poole, Jr. & Virginia I. Postrel: *Free Minds & Free Markets: Twenty-five years of Reason*. San Francisco: Pacific Research Institute, 1993. 337 pp., hardback.

*Free Minds & Free Markets* er en antologi med 68 artikler og interviews bragt i det Ayn Rand-inspirerede tidsskrift *Reason* gennem de seneste 25 år. Med sine 377 sider hører bogen til i den lettere murstensklasse. Den indeholder bidrag af prominente libertarianere som nobelpristagerne i økonomi Milton Friedman og F. A. Hayek, samt Ronald Reagan (fra dengang han var guvernør i Californien).

Forordet leveres af Charles Murray, som for nylig blev berøgt sammen med sin nu afdøde medforfatter, Richard Herrnstein, for bestselleren *The Bell Curve*. Murray rammer noget centralt, når han i forordet skriver, at nyliberalister godt kan få forståelse for, at folk bør leve deres liv i fred, og at staten bør skæres ned til sokkeholderne. Men det kniber med forståelsen for, at visse (egentlig langt de fleste) handlinger udført af politikere og embedsmænd er illegitime:

“Americans find it impossible to hold in their heads these two thoughts at the same time: (1) situation X is deplorable or behavior Z is deplorable and yet (2) the government should not do anything to try to remedy situation X or behavior Z.” (p. viii)

Bogens første og efter min mening bedste bidrag er Milton Friedmans *Which Way for Capitalism?* Friedmans mål er at

vise, at et politisk frit samfund er en umulighed, når hovedparten af de økonomiske ressourcer administreres af staten. Spørgsmålet er, om vi vælger vejen til trædom med en uhammet, grådig, altædende velfærdsstat eller vejen til frihed ved ganske enkelt at skære staten ned til sokkeholderne. Friedman er en klar fortaler for det sidste. Hans argumentation bygger på hvad staten allerede har lavet af ulykker. Her et par eksempler:

- Friheden til at banke sin egen forretning op er drastisk indskrænket. Etablering af en bank eller et taxifirma kræver licens fra offentlige myndigheder. Du må ikke nedsætte dig som læge, advokat, tandlæge, blikkenslager eller bedemand uden offentlig autorisation. Det samme gælder, hvis du vil uddele post, forsyne folk med elektricitet eller telefonservices osv. Ja, du må ikke engang indgå et væddemål med andre på organiseret basis.

- 40 procent af lønningerne i U.S.A. suges væk af staten. Det svarer til, at amerikanerne [i 1978] arbejder fra januar til langt ind i april eller maj for at betale statens udgifter inden man begynder at få lidt til sig selv.

- Da Friedman besøgte det dengang kommunistiske Jugoslavien regnede han ud, at forskellen mellem socialismen i U.S.A. og i det kommunistiske Jugoslavien var 18 procentpoint, fordi *US Government* tog 48 procent af virksomhedernes overskud, og jugoslaverne 66 procent.

- I en paneldebat i Washington stillede Friedman engang spørgsmål ved de statslige love, som tvinger motorcyklister til at bære styrthjelm. Fyren, som kører motorcykel, risikerer liv

og lemmer, og derfor er eksemplet godt til at skille individualister fra folk som ikke tror på individualisme. "He may be a fool to drive that motorcycle without a helmet, but part of freedom and liberty is the freedom to be a fool!" En af de andre deltagere i paneldebatten var stærkt uenig. Det nytter jo ikke noget, at den motorcyklist, som kører galt, splatter sig selv ud over asfalten, bliver hentet af en ambulance betalt af det offentlige, kommer på et sygehus betalt af det offentlige og bliver begravet på en offentlig betalt kirkegård. Selv hans kone og børn får jo offentlig socialhjælp. Derfor skal han bære styrthjelm! Friedman besvarede prompte med et forslag om, at hver enkelt borger skulle stemples med teksten: "Den amerikanske stats ejendom. Må ikke bøjes, bukkes eller lemlæstes!" (p. 5)

Udover Friedmans underholdende bidrag er resten af bogen en blandet fornøjelse. Naturligvis er der go'e gamle Hayek, som drømte om, at et land ville vælge kapitalismen og være ledestjerne for alle andre:

"My only hope really is that some minor country or countries which for different reasons will have to construct a new constitution will do so along sensible lines and will be so successful that the others find it in their interest to imitate it." (p. 126)

## Offentlige politikker og deres negative effekter

William C. Mitchell & Randy T. Simmons: *Beyond Politics: Markets, Welfare and the Failure of Bureaucracy*. Forord af Gordon Tullock. Colorado: Westview Press, 1994. 234 pp., indbundet.

Når en så prominent herre som professor Gordon Tullock skriver forord til en bog om public choice-teori, så er det i sig selv et eminent kvalitetsstempel. Når bogen samtidig anbefales af public choice-teoretikere som James M. Buchanan, Richard Epstein, William Niskanen og Dennis C. Mueller, så er det et argument for at købe bogen, hvis man blot har den ringeste interesse for emnet. Og efter at have læst Mitchell & Simmons nye bog, *Beyond Politics*, kan jeg kun melde mig i køen af anbefalere. Bogen er lettilgængelig, "libertariansk korrekt", velskrevet, velstruktureret, og frem for alt giver den et godt indblik i de omfattende problemer, som følgeri kølvandet på politisk økonomi.

Bogens ærinde er at vise, hvorfor offentlige politikker som oftest har negative effekter og ender med det stik modsatte af politikernes intentioner. Forfatterne tager udgangspunkt i et opgør med den traditionelle velfærdsøkonomiske forståelse af offentlig intervention. Velfærdsøkonomerne bruger en model med det perfekte marked, hvor al relevant information er tilgængelig og omkostningsfrit kan tilegnes af agenterne. Når disse tvivlsomme forudsætninger holdes op mod "virkeligheden" bliver det åbenlyst for enhver, at der opstår markedsfejl, blandt andet fordi model-markedet ikke kan tilvejebringe "kollektive" goder som forsvar, politi og retsvæsen for ikke at tale om forbrugerbeskyttelse, miljøbekæmpelse etc. Kort og godt skal politikere og bureaukrater i den velfærdsøkonomiske verden rydde op efter markedsaktørerne (p. 8).

Paradokset for velfærdsøkonomerne er, at politisering af

Der er forfatteren Charles Murray, som på baggrund af sine undersøgelser i den berømte bog *Losing Ground* konkluderer, at "you have to recognize that in many important aspects of life things got worse for the poor, starting precisely when we kicked into high gear in the effort to help these people." (p. 135)

Jeg behøver næppe sige, at bogen ikke levede op til mine forventninger. Da jeg bestilte den, troede jeg, at den gav et indblik i nyliberalistisk ideologi som den har udviklet sig i U.S.A. gennem den sidste generation. Men mine forventninger var for høje. Den nyeste artikel er fra 1991, resten fra midtfirserne, og sammenholdt med, at de øvrige artikler i bogen er fra halvfjerds- og firserne, efterlader det læseren med et indtryk af, at pusten gik af den nyliberalistiske bølge i U.S.A. engang i firserne.

Kristoffer Bohmann

redistribution ikke forhindrer de, som er kloge og smarte på markedet, i også at være det i den politiske proces. For forfatterne har det ført til en revurdering af, hvorfor markedet ikke altid er effektivt. De er nået til den erkendelse, at information ikke er gratis, fordi der er transaktionsomkostninger forbundet med at bytte på markedet. Næmlig omkostninger som opstår, når agenterne søger information om markedet, og når de skal forhandle og overvåge deres aftaler. (Desværre beskæftiger Mitchell & Simmons sig ikke med de massive transaktionsomkostninger, der er forbundet med offentlig beslutningstagen).

Det er forfatternes forståelse af politikken, som for alvor skiller forfatterne ud fra "mainstream"-økonomer og politologer. Politiske beslutningstagere antages at handle ud fra samme forudsætninger som alle andre, nemlig som rationelle, nyttemaksimerende individer, som søger at få en bid af samfundskagen (p. 41). På den måde bliver demokrati en intens magtkamp, som intet har at gøre med folkestyre i betydningen "folket" styrer (pp. 63-64). Tværtimod bliver den politiske beslutningsarena skueplads for stemmehandler, intriger, løgne, mytedannelser, overdrivelser, ritualer og andet godt i kampen om indflydelse og magt.

Hvorfor velfærdspolitikken slår fejl

Det skeptiske syn på politik kører som en "rød" tråd gennem hele bogen for at vise de fatale konsekvenser af politikere og embedsmænds gode viljer.

Et af de områder, forfatterne tager fat på, er omfordelingspolitikken på arbejdsmarkedet. Her legitimerede velfærdsøkonomerne massiv offentlig indgriben for at nedbringe arbejdsløsheden på et tidspunkt, hvor arbejdsløsheden pludselig



steg med millioner fra en ellers "normal" arbejdsløshedsrate. De politiske tiltag blev gennemført og administreret af politikere og embedsmænd, som i overvejende grad tilsluttede sig ambitionerne. Men ifølge Mitchell & Simmons er det tragiske for omfordelingspolitikken, at den før eller siden overtages af karrierepolitikere og -embedsmænd, som søger at gennemtrumfe deres egne interesser (p. 165). At befolkningen accepterer udviklingen tilskriver forfatterne de store befolkningsgrupper, der er på direkte tilskud fra det offentlige og dermed har en klar økonomisk interesse i at støtte politikken. For Mitchell & Simmons stopper forklaringen ikke her. At der eksisterer en omfordelingspolitik kan også skyldes, at de velstående kan have en form for altruistiske impulser. Og vigtigere er det, at de velstående kan se omfordelingen som en social forsikring for at sikre deres sociale position side om side med en rationel strategi fra vælgernes side om at acceptere de omfattende "transfers" ganske enkelt for at minimere omkostningen ved en uundgåelig politisk indgriben (p. 168).

På trods af vælgernes tilsyneladende opbakning, løser politikken ikke målene. For som forfatterne påpeger: "Being politically generous in the short run, however, solves neither the problem of why people are poor nor the problem of why they remain poor." (p. 168).

Løsningen for at komme ud af fattigdom er altså ikke at sætte de svage på offentlige forsørgelse, men at opmuntre borgerne til at være iværksættere. Nogle af de instrumenter, som står til politikernes rådighed er: reduceret inflationsrate, højere opsparinger, større private investeringer og opmuntring til øget konkurrence på markedet, som alt sammen giver velfærd – men instrumenternes effekt slår kun igennem indirekte og på langt sigt (hvilket i sig selv er årsagen til, at det aldrig er blevet en succesfuld politisk strategi).

#### Planlægning med mangelfuld information

For at grave et spadestik dybere i analysen, undersøger forfatterne de instrumenter, embedsmændene har til rådighed, når de rådgiver politikere, og konsekvensen af politisk indblanding i det hele taget. For det altoverskyggende problem i en (politisk) økonomi er, at der skal planlægges, for det kræver informationer, teorier og computermodeller, som kan simulere økonomien. Men selv hvis økonomerne var i stand til at få et akkurat billede af økonomien på et givet tidspunkt, så ville de hurtigt opdage, at det er forbundet med store omkostninger at indsamle de data, som lå til grund for analysen, samtidig med at de kollektive handlinger, som er nødvendige for at reagere på informationerne, er både langsomme og meget usikre. (Her kunne Mitchell & Simmons med fordel have anvendt transaktionsomkostningsperspektivet).

Så når politikere, økonomer og interesseorganisationer implementerer politiske programmer, så er det højst usikkert, om de nogensinde vil kende effekterne af deres policy-forandringer. Det betyder altså, at hvis politikere ændrer på beskatningsraten eller bruger en sum penge på arbejdsløshed, ja så er de end ikke i stand til at forudsige, om det bliver værre eller bedre end før. Da Reagan-administrationen for eksempel reducerede indkomstskatten i perioden 1981–86, var økonomerne alt for optimistiske i deres estimat af forbedringerne i økonomien, hvilket førte til betydelige regnefejl i prognosearbejdet. Det skyldtes ikke mindst anvendelsen af en fejlagtig teori om de økonomiske konsekvenser af en skattelettelse. Og selv hvis policy-rådgiverne en sjælden gang skulle få held til

at ramme de rigtige variabler, så er det ikke altid muligt for dem at oversætte denne viden til praktisk rådgivning om, hvordan de offentlige udgifter skal sammensættes, og hvilken beskatningsgrad, der skal til for at opnå det ønskede mål (p. 178).

Endnu en følge af den omfattende politiske indgriben i markedet er, at der er opstået politiske konjunkturcykler, som kommer til udtryk ved, at politiske tiltag har deres eget liv, som ikke er afhængigt af de frie kræfters spil, men af, at politikere, som sidder ved magten, vil genvælges, at de vil opnå prestige, og at de vil kontrollere aktiviteterne i samfundet. At politiske konjunkturcykler ikke er et specielt amerikansk fænomen ved vi fra Poul Nyrup Rasmussen-regeringens skattereform, som blev vedtaget kort før dens første folketingsvalg og den borgerlige regerings lønfast med de offentligt ansattes lønninger fra 1987.

Det eneste, en regering behøver at gøre for at sabotere økonomien, er at konstruere en gigantisk økonometrisk model, som viser, hvordan politiske indgreb i økonomien vil producere nyttige ændringer på stagnerende områder. Individuer og virksomheder, som producerer de reelle forandringer i økonomien, kan mageligt ignoreres med henvisning til at det er politikere og embedsmændene, som laver de ægte policy-forandringer.

Og da den menneskelige natur ikke kan ignoreres, må tilskyndelser, priser, informationer og forventninger med i de økonometriske computermodeller (som den danske ADAM), for de skaber individuelle reaktioner på foranderlige omgivelser. Men modellerne er kun ren teknik, som ikke kan anvendes til analyse af menneskelige handlinger, og dermed har en tvivlsom værdi for økonomer.

#### Policy-anbefalinger

Hvilke forslag har Mitchell & Simmons til vende trenden med stærk politisk intervention i samfundslivet? Først og fremmest har de ikke stor tillid til politikere. Det er ikke et spørgsmål om at vælge de rette personer til politiske poster, men et spørgsmål om at ændre policy-forslagene og den intellektuelle forståelse af politiske handlinger. Mitchell & Simmons policy-forslag går alle på at gennemføre radikale og samtidig realistiske ændringer af grundlæggende politiske institutioner for at sætte grænser for politik. Det handler om institutionelle forandringer af det politiske system:

"(1) require a balanced budget; (2) require the federal government to keep increases in the money supply to a fixed low rate; (3) replace the present income tax with a flat-rate tax; (4) provide the president with a line-item veto and (5) set congressional term limits." (p. 190)

Alt sammen tiltag som diskuteres seriøst, og for enkeltes vedkommende allerede er vedtaget i den amerikanske kongres.

Det spørgsmål, som spøger i baggrunden er, om Mitchell & Simmons forslag er radikale nok – kan den offentlige sektor nogensinde blive et effektivt politisk instrument, som tjener borgernes interesser? Kan en regering "modernisere" den offentlige sektor, så den bliver lydhør over for borgernes ønsker? For selv kravet om balancerede budgetter er ikke en garanti for, at staten vil intervenere mindre i markedet. Og når politikere kun må lave moderate ændringer i pengeudbudet,

så er det heller ikke nogen garanti for, at der sættes grænser for politik. Og hvad hjælper det at erstatte indkomstbeskatning med en fast skat, hvis man er imod indkomstbeskatning?

*Beyond Politics* er bygget op over public choice-traditionens *homo oeconomicus*-model, hvilket til tider giver et ad hoc-præg i de motiver, individerne tillægges (jeg tænker specielt på forklaringen af, hvorfor folk accepterer omfordelingspolitik). Naturligvis har modellen en stærk forklaringskraft, men læseren bør være opmærksom på, at modellen ikke viser mennesket, som han virkelig er (*homo agens*). *Homo oeconomicus* tager ikke hensyn til, at beslutningstagere ofte handler i overensstemmelse med gældende regler og normer (institutioner), og at de til tider rammes af sygdom, lider af dovenskab og letsindighed, og får dårlig vejledning.

## Ret uden lovgivning

Robert C. Ellickson: *Order without Law: How Neighbors Settle Disputes*. Cambridge: Harvard University Press, 1991. 302 pp., hardback.

Hvad har rancheres omstrejvende kvæg, fiskeres transport af døde hvaler, og professorers fotokopiering af akademiske arbejder til fælles? Tilsyneladende en hel del mere end man umiddelbart skulle tro: I disse og utallige andre dagligdags situationer interagerer mennesker med hinanden, følger regler som ikke er fastsat ved lov, og formår trods risikoen for konflikt at producere resultater som er velfærdsforøgende.

Dette er hovedessensen i Robert Ellicksons *Order without Law*, som er en bog, der holder langt mere end den lover – og iøvrigt langt mere end man umiddelbart skulle forvente. Det er en bog skrevet af en jurist, og dermed skulle der være god grund til at forvente alt andet end en spændende og økonomisk indsigtfuld bog. Det er også en bog skrevet af en anerkendt professor ved den indflydelsesrige, prestigøse og meget venstreorienterede Yale Law School, og så skulle man ikke forvente en bog med nok så radikale og kætterske implikationer. Endelig er bogen et studie af noget så almindeligt som dagligdagskonflikter mellem naboer og kolleger, og dermed skulle man ikke tro, at den kunne have vidtrækkende politiske implikationer.

Men bogen overrasker. Hvad der gør Ellickson og hans bog ganske usædvanlig i forhold til størstedelen af samfundsvidenskabelige bøger er, at den formår at kombinere meget forskellige traditioner og discipliner, og dét uden at resultatet bliver et mudret sammensurium. Ellickson tager således analytisk udgangspunkt i økonomisk teori og spilteori, og som sådan trækker han – som stadigt flere amerikanske jurister i de seneste to årtier – på den litteratur, som man på engelsk har betegnet som “Law & Economics” eller “Property Rights Economics”, og som først nu vinder beskedent frem i Danmark under betegnelsen “retsøkonomi”. Det spændende ved bogener, at forfatteren anvender dette perspektiv på retssociologiske spørgsmål, trækker på antropologiske data og drager politiske perspektiver.

### Opgør med den legal-centralistiske tradition

Går man under overfladen har Ellicksons arbejde et dobbelt formål. For det første ønsker han at viderebringe de nye indsigter, som retsøkonomisk teori har bidraget med. For det an-

Med dette i baghovedet, må jeg sige, at Mitchell & Simmons har begået en fremragende bog, som med stor succes favner over det politiske systems inderste væsen. Og jeg kan ikke komme på en bedre afrunding på anmeldelsen end den kommentar, public choice-skolens grundlægger og Nobelpristager i økonomi James M. Buchanan havde til bogen: “We have needed an answer to the question often asked: ‘Can you refer me to a singlebook that will explain in simple language what Public Choice is all about?’ *Beyond Politics* meets this need superbly.”

Kristoffer Bohmann

det ønsker han at bidrage til en udvikling af retsøkonomisk teori ved at vise, at denne i vidt omfang har overset, hvorledes regler kan udvikles spontant. Som sådan sigter han imod et opgør med den såkaldt legal-centralistiske tradition, der fra Thomas Hobbes og frem til idag har argumenteret, at forudsætningen for en effektiv sikring af menneskers rettigheder er, at håndhævelsen af disse sker centralt af én statslig myndighed.

Ellicksons påstand er tværtimod, at det *kan* være tilfældet, at orden genereres spontant, d.v.s. uden central planlægning, og at denne *kan* være Pareto-optimal. Ellicksons udgangspunkt er det nu berømte, såkaldte “Coase Teorem”: At aktører vil være i stand til at handle sig frem til velfærdsforbedrende løsninger, så længe transaktionsomkostningerne forbundet med at gøre det er små eller ikke-eksisterende. I bogen viser Ellickson således, at positiv lovgivning er langt mindre nødvendig for, at et samfund kan fungere relativt gnidningsfrit, end man generelt lægger til grund i juridisk og politisk tænkning. Faktisk er mennesker i vid udstrækning i stand til at ordne deres egne indbyrdes forhold uden en central tvangsmyndighed, såsom en stat, nemlig når de er i stand til at udvikle uformelle retsregler i form af sociale normer.

Denne tilgang anvender Ellickson på både et empirisk case-studie og en positiv teoretiseren. Skulle man drage paralleller til andre værker, kunne man således sige, at Ellicksons bog på det teoretiske plan minder om Michael Taylors *The Possibility of Cooperation* (1987) og Robert Sugdens *The Economics of Rights, Co-operation and Welfare* (1986), idet den indeholder væsentlige bidrag til den teoretiske forståelse af, hvorledes det er muligt for mennesker kooperativt at nå til velfærdsforbedrende løsninger. Omvendt minder den om Elinor Ostroms *Governing the Commons* (1990), idet den med udgangspunkt i empiriske case-studier undersøger, hvorledes virkelige levende mennesker kan finde ud af at løse dagligdags kollektiv gode-problemer, og ligesom Bruce Bensons *The Enterprise of Law* (1990) gør den det med særligt henblik på retsregler.

### Rationelle farmere

Bogens første del er en empirisk analyse af, hvorledes farmere i Shasta County, California løser og afværger indbyrdes konflikter. Analysen er baseret på et større feltstudiebesøg i 1981, hvor Ellickson hurtigt kunne konstatere, at farmerne generelt benytter sig af uformelle naboskabsnormer til at løse

konflikter eller helt afværge fremkomsten af sådanne, og det vel og mærke uden at basere løsningerne på centraliserede tvangsmekanismer, og selv når løsningerne går på tværs af eksisterende lovgivning. Mange af Ellicksons opdagelser i Shasta County er således i direkte strid med, hvad der ligger til grund for den legal-centralistiske tradition.

Et interessant eksempel er, når kvæggrancheres kvæg løber vildt og kommer til at forrette skade imod andre farmeres ejendom (kap. 2 & 3). Dette burde oplagt give anledning til konflikt – i første omgang i form af tab for farmerne og eventuelt også i form af retssager. Imidlertid følger stort set alle kvæggranchere en uformel norm om, at det er ejeren af det pågældende kvæg, som har ansvaret for at udbedre skaderne – desuagtet at dette ikke er tilfældet ifølge lovgivningen!

Et andet eksempel gælder opsætningen og vedligeholdelsen af hegn imellem nabo-farmere (kap. 4). Dette kunne let være et klassisk kollektiv gode-problem, der minder om det berømte (og berygtede) spil ved navn "Fangernes Dilemma": Alle de berørte farmere vil have en nettofordel, hvis jordene hegnes ind, men ingen farmer ønsker at betale hele gildet selv, men foretrækker at de andre betaler, og resultatet bliver derfor, at der ikke bliver lavet noget hegn. Ikke desto mindre så er det observerede resultat *ikke* en suboptimal produktion af det kollektive gode, men derimod at de berørte farmere frivilligt deler udgifterne imellem sig.

Ellicksons studie indeholder langt flere, og meget detaljerede, eksempler, både fra indbyggerne i Shasta County og fra helt andre steder. Eksemplerne omfatter bl.a. arbejdsdeling blandt farmere i forbindelse med slukning af markbrande, og blandt orkidé-avlere i forbindelse med brug af bier, eller konflikter hvor en bilist har påkørt omstrefjende kvæg. Et interessant historisk eksempel er de normer, som internationale hvalfiskere brugte til at løse konflikter om retten til anskudte eller undvegne hvaler, mens et mere nutidigt er en indgående analyse af, hvorledes professorer ved nordamerikanske universiteter har udviklet transaktionsomkostnings-minimerende normer for, hvorledes og i hvilket omfang copyright-rettigeheder kan brydes uden at deres kolleger sagsøger dem.

Det bemærkelsesværdige ved alle eksemplerne er, at det intetsteds antages, at aktørerne er altruistiske; de antages generelt kun at være interesserede i deres egne "payoffs". Ikke desto mindre er det gennemgående resultat i de analyserede eksempler, at de involverede frivilligt og decentralt genererer spontane Pareto-forbedrende løsninger til problemer med en tilsyneladende kollektiv gode-lignende karakter. (Der er til med flere eksempler på, at rancherne chikanerer de kolleger, som bryder normerne ved f.eks. at henvende sig til de statslige myndigheder.)

### "Tit-for-Tat" og "Even-Up"

I bogens anden del, "A Theory of Norms", forsøger Ellickson at opstille en teoretisk forståelsesramme, hvormed man kan forklare den observerede adfærd. Denne ramme tager udgangspunkt i en kategorisering af forskellige typer af normer og en spilteoretisk analyse af, hvorledes disse kan være nyttige med henblik på at maximere den samlede nytte for aktørerne.

Ellickson indleder således sin teoretiske analyse med at stille spørgsmålet, hvorfor interaktionen mellem indbyggerne i Shasta County tilsyneladende ikke har karakter af non-kooperative situationer, såsom f.eks. i Fangernes Dilemma, og med de tilhørende suboptimale resultater.

Der er som helhed to årsager til, at situationen ikke bliver så dystre. For det første er situationerne meget ofte *ikke* er identiske med sådanne, som Fangernes Dilemma kunne repræsentere: Aktørerne interagerer over længere tid, de tilhører små grupper og kender hinanden godt, de kan påføre hinanden sanktioner, etc., etc. Det ændrer altsammen aktørernes payoffs ved forskellige valg på en sådan måde, at interaktionen bliver en anden.

Den anden årsag til, at situationen typisk ikke har karakter af et Fangernes Dilemma, er Ellicksons virkeligt originale pointe: Aktørerne afværger konflikter ved at benytte en ganske unik "strategi", nemlig hvad han kalder "Even-Up". Denne er en strategi, der minder om Anatol Rapoport's berømte (og berømmede) strategi "Tit-for-Tat", som ikke mindst er blevet kendt efter Robert Axelrod's opsigtssvækkende bog *The Evolution of Cooperation* (1984). Hvis en aktør bruger Tit-for-Tat, så vil han indledningsvis "samarbejde" med de andre aktører, som han møder, og derefter vil han "kopiere" deres adfærd: Så længe de "samarbejder", vil han også "samarbejde", men hvis de begynder at "modarbejde", vil han selv "modarbejde", og det vil han blive ved med, indtil de igen "samarbejder". Det har længe været anerkendt blandt spilteoretikere, at bruger aktørerne denne strategi, vil resultatet – givet enkelte andre antagelser – være, at aktørerne vælger at "samarbejde". Dette blev vist Axelrod ved en række computer-simulerede "turneringer", hvor han satte "spillere" til at interagere parvis og bruge forskellige strategier. Her viste det sig, at Tit-for-Tat som helhed var den gennemsnitligt bedste strategi.

Antagelserne, som var puttet ind i computersimuleringerne, var imidlertid noget "urealistiske", i den forstand at de var svære at ligestille med virkeligheden. I sin teoretiske analyse arbejder Ellickson derfor ud fra en antagelse om, at interaktionen mellem den virkelige verdens aktører ikke altid og hele tiden har karakter af et Fangernes Dilemma-spil, omend dette ofte vil være tilfældet. Ligeledes arbejder han ud fra en antagelse om, at payoffs ved valg af den samme strategi ikke altid er ens; nogle gange er de større, og andre gange mindre. Endelig introducerer han en antagelse om, at det er muligt for en aktør mellem runder af interaktion at foretage en "sidebetaling" til de andre aktører. Disse antagelser gør interaktionen væsentligt mere kompleks, og således umiddelbart sværere at analysere, men den gør den også mere virkelighedsnær.

Ellicksons konklusion er, at hvis der åbnes op for disse muligheder, så vil det være rationelt for aktørerne at bruge strategien Even-Up (pp. 225-29). Denne, som minder meget om Tit-for-Tat, indbefatter, at en aktør lægger ud med at "samarbejde" og herefter opererer med et lille personligt mentalt "regnskab", som fortæller ham, hvor meget han "skylder" de andre spillere, og hvor meget de "skylder" ham. Forud for hver interaktion vil hver aktør så gøre status op for sit regnskab i forhold til den eller de øvrige aktører. Hvis regnskabet viser nul eller ihvertfald ikke overskrider en vis subjektiv margin, som aktøren selv individuelt finder frem til, vil han fortsætte med at samarbejde. Hvis aktøren "skylder" modparten for tidligere runder, vil han foretage en "sidebetaling", så regnskabet går op. Hvis det modsatte derimod er tilfældet, og "gælden" er for stor, vil aktøren "straffe" modparten ved ikke at samarbejde og fortsætte med dette, indtil "gælden" er ude af verden.

Hvis aktører bruger en sådan Even-Up strategi, kan "ret"

og "orden" opstå selv uden centraliserede tvangsmekanismer og endog med velfærdsforbedrende konsekvenser. Og dét vel og mærke ikke med den nødvendige forudsætning, at de involverede mennesker er "gode"; de pågældende er tværtimod nøjagtigt lige så lidt benevolente eller altruistiske som indbyggerne i den Hobbeske naturtilstand.

Det er netop en sådan Even-Up norm, som Ellickson mener at kunne "observere" i sine feltstudier. Hans hovedkonklusion er således, at "Lovgivning er, i mange sammenhænge, ikke central for opretholdelsen af social orden." (p. 280). Men mere end det, er hans pointe den radikalt Coaseske, at det typisk vil være umuligt for politikere og for dommere at producere regler og institutioner, som vil være Pareto-optimale i forhold til, hvad borgerne spontant ville kunne generere. Faktisk, "lovgivere, som ikke værdsætter de sociale omstændigheder, der fostrer uformelt samarbejde, vil sandsynligvis skabe en verden, hvor der på samme tid er både flere love og mindre orden." (p. 286).

Det er nok så radikale synspunkter, men de er hos Ellickson systematisk udviklede, empirisk underbyggede, og elegant argumenterede. Bogen, som nu har et par år på bagen, har allerede fået en ganske fortjent opmærksomhed indenfor retsøkonomiens verden, men også indenfor politologi, sociologi og public choice økonomi burde den blive en moderne klassiker. Under alle omstændigheder peger dens metode og form på hvilken type studier, mange flere samfundsvidenskabelige forskere burde kaste sig over.

*Peter Kurrild-Klitgaard*

## Bidragydere til dette nummer

*Kristoffer Bohmann*, som er nyuddannet cand.scient.adm., er ansat som økonomisk konsulent i det private erhvervsliv.

*Uffe Ellemann-Jensen*, cand.polit., er formand for "Danmarks Liberale Parti, Venstre", folketingsmedlem, og tidligere udenrigsminister.

*Henning Fønsmark*, mag.art., er politisk kommentator ved Berlingske Tidende og forfatter til en række bøger, bl.a. *Historien om Den Danske Utopi* og *Den Suveræne Dansker*. Han modtog i 1991 Den Danske Adam Smith-pris.

*Peter Kurrild-Klitgaard*, M.A. (Pol.Sc.) & cand.phil., underviser ved Institut for Statskundskab, Københavns Universitet og er ny redaktør for dette tidsskrift.

*Ludwig von Mises* (1881-1973) er generelt anerkendt som en af de største økonomer i dette århundrede, og var forfatter til hundredevis af videnskabelige artikler og bøger, bl.a. klassikeren *Human Action*.

*Ole Birk Olesen* er journalist-elev ved et større dansk dagblad.

*Steen Steensen*, cand.pæd., er lektor og forfatter til utallige artikler og debatindlæg, samt bøgerne *Den Sociale Komædie*, *Den Økologiske Krigsførelse* og *Demokratiets Rødder*.

Den synlige hånd 

## Falske tungetalere

Det moderne samfund skal tilsyneladende bygge på efterløn og "arbejdsfrihed". Det er i hvert fald budskabet fra de nutidige "tungetalere", skriver journalist Ole Birk Olesen, som her indvier Tidsskriftet Libertas' nye klumme, "Den synlige hånd".

Af Ole Birk Olesen

Tungetale er på mode. Fænomenet kendes mest fra den kristne pinsebevægelse, hvor et medlem lader Gud tale gennem sig, til sig og til resten af menigheden i et uforståeligt kaudervælsk. Det er vist i de kredse ganske fint, når Gud vælger sig et menneske at tale igennem, selvom det ikke er umiddelbart indlysende, hvorfor den almægtige vælger et sprog, som ingen forstår. Men hvad Søren – de kan gøre, hvad de vil. Så længe de holder deres okkulte arrangementer for lukkede døren, kan jeg jo være ligeglad.

Det, der bekymrer mig, er blot, at fænomenet som sagt er på mode. Det breder sig – det *har* bredt sig – til kulturpinger, til samfundsdebattører, til beslutningstagere – ja, overalt dukker tungetalen op.

Se for eksempel tungetalens mester. Alle tungetaleres store fader. Nationens fader. Poul Nyrup Rasmussen: "Dette samfund skal bygge på efterløn." Jamen, er det ikke mageløst? Tilsyneladende er sætningen meningsfuld nok, for rent grammatisk er der jo ikke noget galt. Vi kender også ordene – det er dansk, han taler.

Det er først, når man går ind og kigger på ordenes betydning, at sætningens tungetale-karakter åbenbares: enten er det meningsløst, eller også har statsministeren fået et syn fra oven, der giver ham en indsigt, som ingen andre har.

For hvordan kan man *bygge* et samfund på efterløn? At bygge er at skabe, og at skabe er at producere. Men at gå på efterløn er jo ganske uproduktivt. At gå på efterløn er netop at trække sin arbejdskraft ud af det producerende, det skabende og det byggende samfundsliv. Dét Poul Nyrup Rasmussen har sagt – og endda gentaget – er altså, at dette samfund

skal bygges på (og af?) folk, der netop får penge for at lade være.

Det er tungetale. For den uindviede er det helt meningsløst, og det er det sandsynligvis også for Poul Nyrup Rasmussen – medmindre han har en guddommelig indsigt . . .

Der findes mange andre kendte tungetalere end vor statsminister. Blandt andet det utal af kulturpersonligheder, der hylder det "arbejdsfri" liv. "Vi lever i en tid", lyder det fra den danske åndselite, "hvor arbejdet ikke har den samme betydning som før. Vi behøver ikke alle at arbejde, og dem, der vælger at lade være, er ikke dårligere mennesker af den grund."

Læg mærke til begrebet "det arbejdsfri liv". Som om mad, bolig og andre forudsætninger for livet bare kommer væltende ned fra himlen uden en arbejdsindsats. Også dette er tungetale, for intet liv kan opretholdes uden arbejde. Hvis man ikke selv arbejder for livet, så må andre gøre det for ens skyld.

Idealet om "det arbejdsfri liv" kan kun gennemføres, hvis *andre* arbejder – ikke alene for deres egen skyld, men også på vegne af de "arbejdsfrie". Dermed har man ikke skabt liv uden arbejde. Man har blot koncentreret det samme arbejde på færre skuldre, og eftersom de "arbejdsfrie" lever af tvangsindkrævede skatter fra de arbejdende, har man endog tvungent én gruppe i befolkningen til at arbejde for en anden gruppe. Det har intet med frihed at gøre, selvom begrebet "arbejdsfri" signalerer det. Det er slaveri med staten i rollen som slavepiskeren.

Men i tungetalerens univers bliver slaveri nemt til frihed, for de har – må man formode – haft et guddommeligt syn, så de nu kan se begreberne i et helt andet lys. Med det i bagehovedet forstår man også, hvorfor tungetalerne aldrig forklarer deres sag, hvorfor de aldrig kommer med andet end fraser. Guddommelige oplevelser er overnaturlige, og som sådan kan de ikke forklares til den menneskelige fornuft.

Enten dét, eller også er tungetalerne – som alle andre profeter – falske.